

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Charlotta Nermark

Fel ingång – rätt utgång?

En granskning av rättsmedicinsk sakkunnigbevisning vid
dödligt våld

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Lena Wahlberg
Termin för examen: Period 1 VT2018

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRORD	5
FÖRKORTNINGAR	6
1 INLEDNING	7
1.1 Bakgrund	7
1.2 Syfte och frågeställningar	9
1.3 Avgränsningar	9
1.4 Metod och material	10
1.5 Forskningsläge	14
1.6 Disposition och terminologi	15
2 PROCESSRÄTTSLIGA UTGÅNGSPUNKTER	17
2.1 Grundläggande principer	17
2.2 Omedelbarhetsprincipen och notoritet	20
2.3 Bevistema	21
2.4 Beviskrav, bevisbörda och oskyldighetspresumtionen	22
2.5 Rättsfakta, bevisfakta och hjälpfakta	24
2.6 Bevisningens robusthet	25
2.7 Bevisvärderingsmetoder	26
3 SAKKUNNIGBEVISNING I BROTTMÅL	30
3.1 Rättsliga utgångspunkter	30
3.2 Utlåtande och förhör	32
3.3 Sakkunnig eller vittne?	34
3.4 Bevisvärdering av sakkunnigbevis	36
4 RÄTTSMEDICINSKA UTGÅNGSPUNKTER	38

4.1	Rättsmedicinalverket och rättsläkare	38
4.2	Rättsmedicinsk obduktion	39
4.3	Redovisning av obduktionsfynd	40
4.3.1	Obduktionsrapporten	40
4.3.2	Objektivitet och transparens	42
4.3.3	Sannolikhetskala avseende grad av säkerhet	43
4.3.4	Icke-medicinska omständigheter	46
4.4	Rättslig och naturvetenskaplig bevisvärdering	50
5	UNDERSÖKNING	52
5.1	Undersökningsmetod	52
5.2	Utredningsunderlag	52
5.3	RMV:s nomenklatur	54
5.4	Icke-medicinska omständigheter	56
5.5	Muntlig bevisning	58
5.6	Domstolens värdering av sakkunnigbevisningen	61
6	SLUTSATSER	63
6.1	Bristande transparens i obduktionsrapporternas bedömning	63
6.2	Förhöret kan öka transparensen	67
6.3	Transparensbrist medför risk för fel i bevisvärderingen	68
6.4	Avslutande reflektion	74
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	75
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	80

Summary

The role of the expert witness is to assist the court in the assessment of evidence by providing expert knowledge. Yet it has been alleged that courts do not critically review expert opinions. From a legal certainty point of view, it is essential that forensic evidence is correctly assessed and that forensic medical examiners and legal practitioners understand one another. In homicide cases the medico-legal autopsy is a fundamental piece of evidence.

The aim of this study is to examine to what extent the sources and reasons for the expert opinion is transparent. This essay examines whether the forensic expert evidence constitutes a transparent basis, which enables the court to evaluate the medical findings and, if possible, avoid errors in the assessment of evidence.

The study finds deficiencies in transparency both regarding the input data that the medical examiner had access to and regarding which non-medical circumstances has had an impact on the assessment of cause and manner of death. In most cases information provided by the investigation was noted in the autopsy report. However, many documents lacked sufficient information to enable identification. Furthermore, in several autopsy reports, other factors than the medical findings had been taken into account in the assessment of cause and manner of death. In many of these cases it was not possible for the Court to determine what exact circumstances and to what extent these circumstances had been considered. Thus, the study identifies deficiencies in transparency regarding non-medical factors affecting the assessment of cause and manner of death.

This study illustrates that such a lack of transparency contains a risk for erroneous assessment of evidence. There is a risk of errors regarding e.g. double counting, overvaluation of evidence carrying incorrect input data, that certain procedural requirements can not be upheld and the expert witness becoming a judge in legal matters.

The results of the study indicate that oral interrogation of the medical examiner increases transparency, thus making it an important tool for the courts ability to critically review the forensic evidence. The oral examination can increase the Court's understanding of which input data led to the expert opinion and to what extent these initial data affected the conclusions in the autopsy report. Thus the oral examination improves the ability of the court to assess the robustness of the autopsy report and thus the forensic evidence.

Sammanfattning

Den sakkunniges roll är att hjälpa domstolen vid bevisvärderingen genom att tillhandahålla sin sakkunnigkunskap. Det har i flera olika sammanhang framförts kritik mot att domstolar inte kritiskt granskar sakkunnigutlåtanden. Vid mål som rör våld med dödlig utgång utgör den rättsmedicinska obduktionsrapporten en viktig del i bevisningen. Ur rättssäkerhetssynpunkt är det viktigt den rättsmedicinska bevisningen värderas korrekt och att rättsläkare och jurister förstår varandra.

Utgångspunkten för framställningen är att undersöka i vilken mån underlag och grunder för den rättsmedicinska bedömningen är transparenta. Uppsatsens syfte är att granska i vilken mån det rättsmedicinska sakkunnigbeviset är transparent för att möjliggöra för domstolen att avgöra de medicinska fyndens beviskraft och – i möjligaste mån – undvika felkällor vid bevisvärderingen.

Uppsatsen påvisar brister i transparensen både beträffande vilka ingångsdata som rättsläkaren haft tillgång till och beträffande vilka icke-medicinska omständigheter som haft inverkan på rättsläkarens bedömning av dödsorsak och dödssätt. Av det material som ingått i granskningen angavs i de flesta fall i obduktionsrapporten vilka utredningshandlingar som rättsläkaren haft tillgängliga vid obduktionen. Dock saknade många handlingar tillräckliga uppgifter för att identifikation av respektive handling skulle vara möjlig. I flera obduktionsrapporter angavs vidare att andra omständigheter än de medicinska fynden beaktats vid bedömningen av dödsorsak och dödssätt. I många av dessa fall är det dock inte möjligt för domstolen att avgöra vilka omständigheter som åsyftas samt i vilken mån sådana omständigheter inverkat. Undersökningen identifierar härmed brister i transparensen avseende vilka icke-medicinska omständigheter som inverkat på rättsläkarens bedömning av dödsorsak och dödssätt.

Framställningen åskådliggör att en sådan brist i transparensen kan medföra fel vid bevisvärderingen. Det föreligger vid bristande transparens risk för fel såsom dolda dubbelräkningar, övervärdering av utlåtanden med felaktiga ingångsdata, att vissa processuella förutsättningar inte kan upprätthållas och att rättsläkaren riskerar att få en roll som domare i juridiska frågor.

Granskningens resultat tyder på att muntligt förhör med rättsläkaren ökar transparensen och därigenom utgör ett viktigt verktyg för domstolen att granska den rättsmedicinska bedömningen. Det muntliga förhöret kan öka domstolens kunskap om vilka ingångsvärden som legat till grund för den rättsmedicinska undersökningen samt i vilken mån dessa inverkat på rättsläkarens utlåtande. Genom det muntliga förhöret förbättras rättsens möjlighet att bedöma obduktionsrapportens robusthet och beviskraften hos den rättsmedicinska bevisningen.

Förord

Jag vill här rikta ett tack till alla som bidragit med input till denna uppsats.

Lund, den 22 maj 2018

Charlotta Nermark

Förkortningar

EKMR	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
HD	Högsta domstolen
HF	Huvudförhandling
JK	Justitiekanslern
JO	Justitieombudsmannen
JT	Juridisk tidskrift
NFC	Nationell forensiskt center
NJA	Nytt juridiskt Arkiv, avdelning I
NJA II	Nytt Juridiskt Arkiv, avdelning II
RB	Rättegångsbalken
RL	Rättsläkaren
RMV	Rättsmedicinalverket
Prop.	Proposition
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk Juristtidning

1 Inledning

1.1 Bakgrund

“I och med att varken polis eller åklagare i dagsläget har förutsättningar för att kritiskt granska rättsläkares observationer och bedömningar så finns ingen kvalitetskontroll av rättsläkares bedömningar. Det kan alltså finnas risk för att rättsläkarnas observationer kan vara vinklade och konklusionerna orimligt spekulativa utan att detta uppmärksammas av rättsväsendet.”¹

I mars 2009 anhölls en överläkare misstänkt för mord alternativt dråp på ett spädbarn läkaren haft i sin vård. Rättsprocessen pågick till dess att en enig tingsrätt friade läkaren i oktober 2011. Fallet rönt stor uppmärksamhet i media och gav bränsle till debatten kring att åklagare och andra juridiska aktörer behandlade rättsmedicinska bedömningar som totala sanningar.² I efterspelet framkom ett flertal mer eller mindre kreativa förslag för att kvalitetssäkra den rättsmedicinska sakkunnigbevisningen.³

Justitiekanslern har bedrivit två tillsynsprojekt avseende rättssäkerheten i brottmål. Undersökningarna tog utgångspunkt i avslutade brottmål där personer frikänts efter resningsmål. Rapporterna lyfte fram ett antal brister bland annat med anknytning till sakkunnigbevisning. Domstolarna hade i flera fall förlitat sig på sakkunnigbevisning som det hade funnits goda skäl att ifrågasätta.⁴ Från det genomgångna materialet noterades att sakkunniga och expertutlåtanden många gånger spelat en stor roll för utgången i målen. Rapporten konstaterade att problemen kring hanteringen av uppgifter från sakkunniga och experter skulle kunna utvecklas och exemplifieras i flera

¹ Leijonhufvud & Lynöe, *Berodde åtalet i "barnläkarfallet" på bristande vetenskapligt*

² Feldt & von Otter, *Barnläkarfallet – en förnekad rättsskandal*, s 7. Se även Ericson, *Sannolika skäl? En kritisk granskning av utredningen i det s.k. "barnläkarmålet"* och Gunnarsdotter, *3 ml om ett blodprov och ett åtal*.

³ Se Thiblin, Wennerström & Allen, *Låt även försvararsidan få tillgång till rättsmedicinsk expertis* och Leijonhufvud & Lynöe, *Berodde åtalet i "barnläkarfallet" på bristande vetenskapligt förhållningssätt?*

⁴ JK: *Rättssäkerheten i brottmål – rapport från JK:s andra rättssäkerhetsprojekt*, s. 16.

riktningar, inte bara utifrån vad de tillfrågade sakkunniga och experterna anfört utan även utifrån hur denna information bedömts av domstolarna.⁵

Vidare har anförts att sakkunnigbevisning ofta får stor betydelse för målets utgång eftersom domstolarna har begränsade möjligheter att kontrollera och pröva sakkunnigutlåtanden.⁶ Den så kallade Bergwallkommissionen påpekade att trots att ett sakkunnigutlåtande vanligtvis får stort genomslag i domstolarnas bevisvärdering kvalitetssäkras inte sakkunnigutlåtanden som åberopas i domstol.⁷ En svårighet som framhållits är att jurister, generellt sett, saknar en rimlig möjlighet att göra en kvalitetsgranskning av sådana kunskaper.⁸ I doktrinen har ifrågasatts hur mer eller mindre rena spekulationer från en rättsläkare, angående exempelvis tänkbara brottsverktyg, lyfts fram i domskälen som ett obestridligt stöd för en fällande dom.⁹

I samband med diskussionerna kring det inledningsvis nämnda åtalet mot överläkaren framfördes av en erfaren specialist i rättsmedicin att *”ingen egentligen vet om det ens finns något problem med rättssäkerheten inom svensk rättsmedicin eftersom ingen har studerat saken”*.¹⁰

Mot denna bakgrund finns anledning att undersöka transparensen hos det rättsmedicinska sakkunnigbeviset vid dödligt våld - obduktionsrapporten.

⁵ JK, *Felaktigt dömda - rapport från JK:s rättssäkerhetsprojekt*, s. 488.

⁶ Edelstam s. 27.

⁷ SOU 2015:52.

⁸ Gräns, *Juridisk metodlära* s. 433.

⁹ Nord, *Bevisrätt C*, s. 92.

¹⁰ Gunnarsdotter s. 196.

1.2 Syfte och frågeställningar

Uppsatsens syfte är att undersöka transparensen hos den rättsmedicinska bevisningen - obduktionsrapporten och rättsläkarens muntliga uppgifter - i brottmål med dödligt våld. Framställningen granskar i vad mån obduktionsrapporten ger domstolen ett transparent underlag för att felkällor vid bevisvärderingen kan undvikas. Uppsatsens syfte konkretiseras i följande tre frågeställningar:

- I. I vilken mån är bedömningar i obduktionsrapporter transparenta?
- II. Kan det muntliga förhöret med rättsläkaren öka transparensen?
- III. Medför förmedlingen av den rättsmedicinska bevisningen några problem från bevisvärderingssynpunkt?

1.3 Avgränsningar

Uppsatsen rör den processrättsliga ramen för sakkunnigbevis i sin nuvarande form. För en översikt av sakkunnigbevisets historia hänvisas med fördel till Edelstam.¹¹ Fokus i detta arbete har varit att undersöka sakkunnigbevis i brottmål och utgångspunkten tas därför i de processuella regler som gäller för brottmål. I de fall rättegångsbalken har skilda regler för tvister respektive brottmål refereras till de regler som avser brottmål.

Beträffande uppsatsens bevisrättsliga delar kan följande noteras. Eftersom bevisvärdering är ett omskrivet och omdiskuterat ämne finns det i den rättsvetenskapliga doktrinen ett flertal uppfattningar kring hur värderingen ska göras. För denna uppsats syfte redogörs endast kortfattat för ett urval av de mer omskrivna metoderna. För mer djuplodande beskrivningar av respektive metod hänvisas till den bevisteoretiska doktrinen.

Vidare bör framhållas att de rent medicinska aspekterna beträffande obduktionsrapporterna och bedömningarna inte behandlas i denna uppsats.

¹¹ Edelstam, *Sakkunnigbeviset – en studie rörande användningen av experter inom rättsväsendet*.

1.4 Metod och material

Arbetet har delats upp i olika delar där det har krävts olika metoder och material för respektive del. I de inledande avsnitten gällande bevisrättsliga regler och sakkunnigbevisning har den rättsdogmatiska metoden tillämpats. Rättsdogmatisk metod har som uppgift att fastställa gällande rätt.¹² Gällande rätt fastställs med källorna lagstiftning, rättspraxis, förarbeten och den rättsdogmatiskt orienterade litteraturen.¹³

Beträffande RMV:s riktlinjer och föreskrifter för rättsläkare och rättsmedicinska obduktioner har dessa begärts ut från Rättsmedicinalverkets centrala arkiv. Även en rapport från RMV har använts.¹⁴ Vidare har särskilt läroboken *Rättsmedicin* samt *Rättsmedicin i teori och praktik – en guide för läkare och jurister* använts.¹⁵

Ett sätt att vidga den rättsvetenskapliga analysen är att bruka empiriskt material.¹⁶ Uppsatsens avsnitt 5 har ett empiriskt angreppssätt genom granskningen av obduktionsrapporter och domar. Empiriskt arbete innebär att välja ut och analysera empiriska data. Sandgren menar att ett ökat bruk av empiriskt material och empiriska metoder kan stärka rättsvetenskapens relevans och kvalitet.¹⁷

Rättsvetenskapens i huvudsak kvalitativa karaktär utesluter inte att den också kan ha kvantitativa inslag.¹⁸ Det kan i vissa fall vara givande att kombinera en kvalitativ metod med kvantitativa inslag. Granskningen i denna uppsats utgörs dels av en kvantitativ behandling av obduktionsrapporterna dels en juridisk prövning av materialet. Kvantitativ metod har använts för att visa på generella iakttagelser av exempelvis

¹² Sandgren, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare* s. 43.

¹³ Kleineman, *Juridisk metodlära*, s 21.

¹⁴ RMV-rapport 2011:2.

¹⁵ Thomsen (red), *Rättsmedicin* och Thiblin & Michard, *Rättsmedicin i teori och praktik – en guide för jurister*.

¹⁶ Sandgren, *Om empiri och vetenskap, Del I*, s. 728.

¹⁷ Sandgren, *Om teoribildning och rättsvetenskap*, s, 297 och Sandgren, *Om empiri och vetenskap*, s. 728.

¹⁸ Sandgren, *Om teoribildning och rättsvetenskap*, s. 316.

frekvens och mängd, medan ett kvalitativt tillvägagångssätt brukas för att belysa vilka argument som används för att komma fram till uppsatsens slutsatser. Det kvalitativa angreppssättet kan användas för att öka förståelsen för det kvantitativa resultatet.¹⁹

Denna uppsats ämnar undersöka obduktionsprotokoll i dess form som ett rättsligt bevis och i förhållande till problem som är relevanta ur ett bevisrättsligt perspektiv. Sandgren menar att jurister har begränsad träning i använda samhällsvetenskapliga metoder vilket kan vara en nackdel men framhåller samtidigt att jurister möjligtvis har en fördel gällande användning av ett visst empiriskt material där juristen kan se vilka problem som kan vara relevanta ur ett rättsligt perspektiv.²⁰

För att rättsvetenskapliga påståenden ska kunna vara kvantitativa till sin karaktär krävs ett empiriskt material som valts ut och tolkats på ett metodiskt vedertaget sätt för att säkerställa att slutsatsen är hållbar.²¹ För att undersökningen ska vara intersubjektivt prövbar redovisas nedan den metod som använts för att urskilja de domar och obduktionsrapporter som gjort granskningens material.

Urvalet av material har gjorts genom sökning i rättsdatabasen *Bisnode InfoTorg*²². Rättsfallssökningen har avgränsats utifrån domstolstyp, måltyp och tidsperiod till samtliga tingsrättsdomar i brottmål avkunnade under tidsperioden 2017-01-01 till 2018-02-16. Tidsperioden är vald för att granskning ska göras av rättsmedicinsk bevisning såsom den ser ut i dagsläget. Sökmetoden har bestått av en kombination av fria sökord med ett eller flera av orden: *dråp*, *”vållande till annans död”* eller *mord* i kombination med *obduktion**. Syftet med att söka fram domar med brottsrubriceringarna dråp, vållande till annans död och mord är att undvika att den juridiska rubriceringen på det dödliga våldet ges för stor bäring på urvalet av obduktionsrapporter. Jag har valt att inte begränsa urvalet till

¹⁹ Sandgren, *Om empiri och rättsvetenskap, Del II* s. 1046.

²⁰ Sandgren, *Om empiri och rättsvetenskap, Del II* s. 1044.

²¹ Sandgren, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare*, s. 50.

²² www.infotorg.se

särskilt utvalda tingsrätter då detta kunnat snedfördela urvalet på så sätt att endast rättsmedicinska utlåtanden från en rättsmedicinsk enhet skulle komma att ingå. Sökordet *obduktion* har trunkerats genom * för att fånga upp att det förekommer skilda hänvisningar till bevismaterialet såsom obduktionsrapport, rättsmedicinsk obduktion, obduktionsutlåtande etc.

Ett problem som uppstår med ovanstående söksätt är att sökningen genererar domar vilka inte är relevanta och en närmare granskning visar att samtliga sökträffar inte rör de aktuella brotten. Det förekommer till exempel sökträffar där den tilltalade är åtalad för olaga hot (mordhot) eller att något av brotten återfinns under personaliadelen i domen eftersom den tilltalade tidigare dömts för denna typ av brottslighet. Vidare förekommer också försöksbrott som alltså inte resulterat i dödlig utgång. Det återfinns också i enstaka fall dubletter där en dom ger två träffar. Dessa för studien inte relevanta sökträffar har sorterats bort.

Vid sökning enligt ovanstående erhålls 16 träffar för perioden 2018-01-01-2018-02-16. Av de domar som erhålls har försöksbrott, arbetsmiljöbrott och trafikbrott rensats bort. Efter det har de domar där obduktionsprotokollet varit belagt med sekretess bortgallrats. Avseende sekretessbeläggningen har de domar där sekretessen utgjort ett hinder för att bevara uppsatsens frågeställningar således tagits bort. Efter ovanstående gallring återstår 7 domar med tillhörande obduktionsprotokoll vilka ingår i materialet.

För sökning enligt ovanstående kriterier för tidsperioden 2017-01-01 till 2018-01-01 ges 99 träffar. Av de domar som erhålls har icke-relevanta domar, försöksbrott, arbetsmiljöbrott och trafikbrott rensats bort. Därutöver har en dom där kroppen inte återfunnits och det därför inte företagits någon obduktion rensats bort. Av det återstående materialet har ytterligare en gallring erfordrats för de domar där obduktionsprotokollet är belagt med sekretess. Efter ovannämnda bortsorteringar kvarstår 21 domar med tillhörande obduktionsprotokoll från år 2017. Sammantaget består materialet av 28 domar med tillhörande 29 obduktionsprotokoll vilka utgjort granskningens underlag. En dom rör två mord innebärande två

obduktionsrapporter.

Urvalsosäkerhet i granskningen består av dels att den valda sökmetoden kanske inte ger träff på alla relevanta domar, dels en sekretessproblematik. Den första problematiken kan hanteras genom att uppsatsens främsta syfte är att granska obduktionsrapporter och granskningen därför inte gör anspråk på att omfatta alla domar med dödlig utgång som avkunnats under perioden.

Beträffande sekretessen har de domar där obduktionsrapporten antingen varit helt sekretessbelagd eller sekretessen inneburit ett hinder att besvara de frågor som ställs undantagits från materialet. Eftersom sekretessgrunderna som regel hänför sig till den avlidnes och dennes anhörigas personliga förhållanden så har jag bedömt att bortfallet inte innebär att vissa typer av obduktionsrapporter undantas med någon systematik som skulle kunna påverka utfallet. Oavsett val av sökord och urvalsmetod erhålls träff på obduktionsrapporter som är belagda med sekretess och vid denna typ av granskning är det svårt att undvika sekretessproblematiken. Jag vill samtidigt framhålla att en likartad granskning i framtiden kan gynnas av att även undersöka obduktionsrapporter som är belagda med sekretess.

Materialet i denna uppsats bör av ovannämnda skäl betraktas som ett urval. De resultat som erhålls kan visa på tendenser och mönster men vidare forskning krävs för att fastställa ett signifikant resultat. Även om generalisering bara är möjlig i mindre mån betyder inte det att resultatet saknar vetenskapligt värde. En detaljanalys som exponerar brister eller pekar på andra förbisedda förhållanden kan utgöra ett vetenskapligt framsteg.²³

Granskningsmaterialet har bestått av dom, obduktionsrapport och stämningsansökan. Beträffande förhören har endast domen utgjort underlag, i form av domstolens redovisning av förhöret samt eventuella hänvisningar i domskälen.

²³ Sandgren, *Om teoribildning och rättsvetenskap*, s. 320.

1.5 Forskningsläge

Forskning och litteratur på process-och bevisrättens område i svensk rätt är betydande. Det finns tre grundläggande bokserier vilka ofta hänvisas till: Rättegång häfte I-VI, vilka ursprungligen författats av Ekelöf men senare har reviderats av medförfattare, Bevis 1-10 av Diesen samt Bevisrätt A-C av Nordh. Även Bolding har forskat kring bevis och bevisvärdering.²⁴ På senare tid har användningen av bayesiansk sannolikhets teori vid rättslig bevisvärdering utvecklats där Dahlman varit framträdande. Vidare har Högsta domstolen i det så kallade Balkongmålet gjort vissa uttalanden om bevisprövning i brottmål.²⁵ Beträffande forskning i förhållande till sakkunnigbevisning bör nämnas Edelstams avhandling *Sakkunnigbeviset – en studie rörande användningen av experter inom rättsväsendet* från 1991. Vad gäller forskning särskilt kring användningen av naturvetenskaplig expertis i juridiken ska nämnas Wahlberg: *Rätt svar på fel fråga – Typ III-fel vid användningen av expertkunskap* och Dahlman och Wahlberg: *Appeal to Expert Testimony – A bayesian approach*. På senare tid har det släppts ett flertal rapporter vilka kritiskt undersökt domstolars bevisvärdering av bland annat sakkunnigbevisning i uppmärksammade brottmål.²⁶ Vad gäller den rättsmedicinska sakkunnigbevisningen bör nämnas *Rättsmedicin i teori och praktik – en guide för läkare och jurister*, författad av Thiblin och Michard.

Inom det område som Dahlman och Wahlberg benämner med den engelska termen ”expertology”²⁷ synes det finnas brist på forskning i svensk rätt kring den rättsmedicinska obduktionsrapportens användning som bevis i brottmål. Inte heller återfinns några studier vilka brukar en empirisk grund för att analysera dessa obduktionsrapporter i ett bevisrättsligt sammanhang. Jag hoppas att framställningen kan bidra med visst nyhetsvärde genom uppsatsens särskilda fokus på denna avgränsade del av den rättsmedicinska sakkunnigbevisningen.

²⁴ Se exempelvis Bolding, *Går det att bevisa – perspektiv på domstolsprocessen*.

²⁵ NJA 2015 s. 702.

²⁶ Se SOU 2015:52, JK, *Felaktigt dömda* samt SOU 2002:37.

²⁷ Dahlman & Wahlberg, s. 5.

1.6 Disposition och terminologi

Uppsatsens disposition bygger på att avsnitten är ämnade att ”kugga i” varandra så att ett avsnitt bygger på de närmast föregående.²⁸ Vidare presenteras det allmänna före det speciella på så sätt att det processrättsliga och bevisteoretiska avsnittet efterföljs av de mer specifika rättsregler som rör sakkunnigbevisning. Huvudsyftet med uppsatsens avsnitt 2-4 är att ge läsaren en bevisteoretisk bas och rättsmedicinsk bakgrund till uppsatsens fortsatta framställning. I framställningens andra avsnitt behandlas process- och bevisrättsliga förutsättningar, med tyngdpunkt på de regler som gäller för brottmål. I det tredje avsnittet redogörs för regler för sakkunnigas medverkan i brottmålsprocessen, sakkunnigrollen samt domstolens värdering av sakkunnigbevisning. I uppsatsens fjärde avsnitt avhandlas dels grundläggande rättsmedicinska utgångspunkter men också de särskilda regler och praxis som rör rättsmedicinsk obduktion och obduktionsrapporten. Då detta område är mer okänt för gängse jurist redogörs i denna del för förutsättningar och riktlinjer för rättsmedicinsk verksamhet och bevisning. Uppsatsens granskning av obduktionsrapporter och domar presenteras i avsnitt fem. Däri redovisas de kvantitativa resultat som granskningen erhållit i tabellform samt exempel för att fördjupa förståelsen. I uppsatsens avslutande del analyseras undersökningens resultat och uppsatsens frågeställningar besvaras.

Granskningsmaterialet utgörs av obduktionsprotokoll och domar avseende svåra våldsbrott. Av etiska skäl har därför alla i undersökningsmaterialet ingående personnamn anonymiserats i framställningen. För att försvåra oavsiktlig identifikation av enskilda individer - och av presentationstekniska skäl - används löpande numrering istället för målnummer för de rättsfall som ingått i granskningen. En kodlista för vilket mål som hör ihop med vilket refererat nummer kan fås ut genom att kontakta uppsatsförfattaren via exempelvis mail.

²⁸ Sandgren, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare*, s. 75.

Avseende den terminologi som brukas i uppsatsen ska först poängteras att begreppet rättsintyg avser *levande* personer och ska således skiljas från protokoll och utlåtanden över sådana rättsmedicinska undersökningar som avses i lagen (1995:832) om obduktion.²⁹ Sådana intyg ingår inte i granskningsområdet för denna uppsats. De för denna uppsats relevanta begreppen obduktionsrapport och obduktionsutlåtande används synonymt för att beskriva hela den skriftliga dokumentation som en företagen rättsmedicinsk obduktion resulterar i och vilken som regel återopas som skriftlig rättsmedicinsk bevisning. Vidare används termerna sakkunnig och expertvittne synonymt.

Begreppet bevisvärde är ursprungligen hämtat från den av Ekelöf förespråkade värdemetoden men uttrycket används idag i vidare bemärkelse för att beteckna styrkan hos ett visst bevis. Dahlman påtalar att begreppet ofta använts när jurister avser beskriva styrkan hos en bevisning och förespråkar att då ska begreppet beviskraft användas. Beviskraft är den förmåga som ett visst bevisfaktum har att öka sannolikheten för bevisstat.³⁰

²⁹ Prop. 2004/05:64 *Ny ordning för utfärdande av rättsintyg*, s. 58.

³⁰ Dahlman, s. 34.

2 Processrättsliga utgångspunkter

Nedan presenteras de bevisrättsliga regler och principer som är av betydelse för bevisvärderingen samt bevisteoretiska begrepp som underlättar förståelsen för juridisk bevisvärdering. Framställningens fokus är på bevisvärdering i brottmål.

2.1 Grundläggande principer

Huvudprincipen i svensk rätt är att det råder fri bevisprövning. I 35 kap. 1 § rättegångsbalken fastslås att rätten efter en samvetsgrann prövning av allt som förekommit i målet ska avgöra vad som är bevisat. Således ingår allt som förekommit vid huvudförhandlingen i bevismaterialet. Regeln är inte fakultativ utan obligatorisk vilket innebär att rätten inte får bortse från bevisning som lagts fram i målet och som inte avvisats av rätten.³¹ Principen om fri bevisprövning står i motsats till en legal bevisteori inom vilken det uppställs regler för vilka bevismedel som får användas och hur bevisvärderingen ska göras.³²

Ovannämnda princip bygger på antagandet att rätten klarar av att bedöma alla slags omständigheter utan att råka överskatta fakta som egentligen kan ha låg beviskraft. Till skillnad mot exempelvis anglosaxisk rätt innehåller därför svensk rätt få begränsningar av bevismaterialet.³³ Det svenska systemet bygger istället på att domstolarnas bevisvärdering sker med skepsis och kritisk sans.³⁴

³¹ Ekelöf m.fl. *Rättegång 4*, s. 37.

³² Ekelöf m.fl. *Rättegång 4*, s. 26f. Denna teori gällde i princip fram till processreformen genomfördes 1948.

³³ Dahlman s. 29f.

³⁴ Ekelöf m.fl. *Rättegång 4*, s. 42.

Stadgandet om den fria bevisprövningen inrymmer dels en princip om fri bevisföring och dels en om fri bevisvärdering. Dessa principer innebär att det inte råder någon begränsning när det gäller vilka kunskapskällor som får läggas fram i en rättegång samt att rätten vid bevisvärderingen inte är bunden av några lagregler.³⁵ Det råder således principiellt ingen begränsning beträffande bevisföring och bevisvärdering.

Principen om den fria bevisföringen fastlades redan i förarbetena till rättegångsbalken.³⁶ Som regel får allt som har bevisvärde i målet läggas fram under huvudförhandlingen.³⁷ Bevisföringsfriheten är dock modifierad genom ett fåtal inskränkningar, såsom att rätten enligt RB 35 kap 7§ har möjlighet att avvisa bevismaterialet om domstolen finner att bevisningen är irrelevant eller betydelslös. Vidare framgår av RB 35 kap 14 § och RB 36 kap 16 § 2 st att vad som har sagts under förundersökningen endast får åberopas i vissa fall och under särskilda förutsättningar. Friheten kan också vara begränsad genom den europarätt som är relevant för svenska domstolar. Dahlman exemplifierar en sådan begränsning med Europakonventionens artikel sex vari framgår att åtalad har rätt till en rättvis rättegång. Stadgandet har i Europadomstolens praxis inneburit att erkännande som getts under tortyr ska avvisas som bevisning.³⁸ Genom Europadomstolens tolkning har på detta sätt införts en begränsning av den fria bevisföringen i svensk rätt.

Beträffande principen om den fria bevisvärderingen ska nämnas att den inte innebär att fältet är helt fritt för domstolen.³⁹ I förarbetena till rättegångsbalken finns vissa anvisningar om hur domare bör förhålla sig vid värdering av bevis. Exempelvis nämns att domaren inte får basera sitt avgörande på en rent subjektiv uppfattning om bevisningens värde och att värderingen ska utföras objektivt med beaktande av allt som framkommit i målet. Varje bevis ska värderas för sig och avgörandet får inte baseras på ett

³⁵ SOU 1938:44 s. 377.

³⁶ SOU 1938:44 s. 377 f.

³⁷ Ekelöf m.fl. *Rättegång 4*, s. 35.

³⁸ Dahlman s. 31.

³⁹ NJA 2015 s 270.

totalintryck av bevismaterialet. Domaren är begränsad till det material som framkommit i rättegången och får inte använda kännedom om relevanta omständigheter på något annat sätt.⁴⁰ I NJA 2015 s 702 bekräftar HD såväl att den fria bevisprövningen inte innebär att värderingen av den åberopade bevisningen är helt överlämnad till domstolens skönsmässiga bedömning som att analysen ska vara objektivt grundad och utföras strukturerat. HD anför vidare att fri bevisprövning inte hindrar att vissa principer för bevisbedömningen kan gälla i olika hänseenden och att sådana principer kan utvecklas i rättspraxis.⁴¹

Av reglerna i rättegångsbalken framgår även *principen om det bästa bevismaterialet* vilken innebär att om en och samma kunskapskälla utan svårighet kan användas på olika sätt så ska det bevismedel användas som medför den säkraste bevisningen.⁴² Syftet med principen är att öka möjligheten till en korrekt bevisvärdering.⁴³ En tillämpning innebär exempelvis att om de föreligger en beviskedja så ska -om möjligt – det bevismedel som medför att beviskedjan blir så kort som möjligt användas.⁴⁴ Ett annat utslag av denna norm kan ses i RB 35 kap. 14 § vilken reglerar begränsningen av användandet av vittnesattester.

Ytterligare en grundsats som syftar till att säkerställa en så korrekt bevisvärdering som möjligt är den princip om bevisomedelbarhet som framgår av RB 35 kap. 8 §. Paragrafen reglerar hur domstolen ska få del av bevisningen genom att föreskriva att bevisningen ska tas upp direkt vid ett sammanträde.

⁴⁰ SOU 1938:44 s. 377-378.

⁴¹ NJA 2015 s 702 ("Balkongmålet").

⁴² Ekelöf m fl, *Rättegång 4*, s. 42f.

⁴³ Dahlman, s. 29.

⁴⁴ Ekelöf m fl, *Rättegång 4*, s. 27.

2.2 Omedelbarhetsprincipen och notoritet

I rättegångsbalken 30 kap. 2 § fastslås omedelbarhetsprincipen. Principen innebär att domen ska grundas på vad som *framkommit vid huvudförhandlingen*. Bestämmelsen har sin grund i kontradiktionsprincipen som bland annat innebär att båda parter ska känna till vilken bevisning som åberopas och ha möjlighet att bemöta bevisningen.⁴⁵ Beträffande bevisningen innebär regleringen att rätten endast får grunda domen på det processmaterial som lagt fram vid huvudförhandlingen och de slutsatser som rätten drar därav.⁴⁶ För brottmål får detta till följd att rätten som regel inte får grunda domen på en uppgift i förundersökningsprotokollet om inte denna omständighet nämns eller hänvisas till under huvudförhandlingen.⁴⁷ Endast undantagsvis kan uppgifter från förundersökningsprotokoll få åberopas som bevisning. Exempelvis kan med stöd av RB 35 kap. 14 § detta ske då part uteblir eller då ett vittne inte kan höras. I sammanhanget ska nämnas att vid bedömning av uppgifter från förundersökningen har HD anført att sådana förhör inte sker med samma rättssäkerhetsgarantier som gäller vid förhör inför en domstol och i parternas närvaro.⁴⁸

Det råder därtill ett förbud mot anonyma vittnen. Enligt RB 36 kap. 10 § ska rätten innan vittnesmål avläggs höra vittnet om dennas fullständiga namn och om det behövs ålder, yrke och hemvist. Rätten ska också försöka klargöra om vittnet står i något förhållande till en part eller till saken som kan vara av vikt för bedömandet av tilltron till vittnets berättelse.

En ytterligare konsekvens av omedelbarhetsprincipen är förbud för domaren att använda sig av sitt privata vetande i sitt dömande. Domaren kan inte vid dömandet använda kunskap som denne fått utanför sin tjänsteutövning.⁴⁹ En modifikation från principen är dock att rätten får använda omständigheter som är allmänt kända. Sådana omständigheter benämns notoriska fakta och

⁴⁵ Ekelöf m fl, *Rättegång 4*, s. 30 f.

⁴⁶ Ekelöf m fl, *Rättegång 1* s, 38.

⁴⁷ Ekelöf m fl, *Rättegång 4*, s. 28.

⁴⁸ NJA 2005 s 702.

⁴⁹ Ekelöf m fl, *Rättegång 4*, s. 29.

för notoriska omständigheter krävs inte bevis enligt RB 35 kap. 2 §. Det är inte bara bevisfakta som kan vara notoriska utan även hjälpfakta och erfarenhetssatser.⁵⁰ Att en omständighet är notorisk innebär, utöver att det inte behövs någon bevisning, även att rätten får grunda sin dom på omständigheten även om den inte har nämnts vid huvudförhandlingen. Skälen för detta är bland annat processekonomiska.⁵¹

Motiven till rättegångsbalken skiljer mellan å ena sidan faktiska förhållanden som är allmänt veterliga och å andra sidan erfarenhetssatser som är kända för domaren.⁵² Erfarenhetssatser kan beskrivas som kunskap om hur två omständigheter normalt sett är relaterade till varandra.⁵³ Med *allmänna* erfarenhetssatser menas sådana som människor i allmänhet kan förväntas ha insikt om, medan *särskilda* erfarenhetssatser grundas på särskild sakkunskap eller erfarenhet. Allmänna erfarenhetssatser har sin grund i sådant som livserfarenhet, sunt förnuft och gott omdöme.⁵⁴

Processlagsberedningen anförde att en domare har rätt att ta hänsyn till omständigheter som är allmänt veterliga eller erfarenhetssatser som är kända för domaren. Samtidigt påtalades att i mån dessa erfarenhetssatser faller utanför området för allmän bildning och livserfarenhet, bör domaren inte endast lita på sin egen sakkunskap.⁵⁵

2.3 Bevistema

Bevistemat är de omständigheter som ska styrkas utifrån åberopade bevis enligt RB 45 kap. 4 § st 1 p. 4 och 45 kap. 16 § st 2. Temat ska ge information om vad som ska bevisas med de åberopade bevisen.⁵⁶ I en brottmålsrättegång utgörs det övergripande bevistemat av åklagarens

⁵⁰ Ekelöf m.fl. *Rättegång 4*, s. 58 och SOU 1938:44 s. 379.

⁵¹ Ekelöf m.fl. *Rättegång 4*, s. 58.

⁵² Nordh, *Bevisrätt C*, s. 42.

⁵³ Ekelöf m.fl. *Rättegång 4*, s. 30.

⁵⁴ Nordh, *Bevisrätt C* s. 45.

⁵⁵ SOU 1938:44 s. 378.

⁵⁶ Ekelöf m.fl. *Rättegång 4*, s. 15.

gärningsbeskrivning.⁵⁷ Denna ska ange den brottsliga gärningen ”med uppgift om tid och plats för dess förövande och de övriga omständigheter som behövs för dess kännetecknande”. Domstolen är enligt RB 30 kap. 3 § bunden av åklagarens gärningsbeskrivning. Den tilltalade får således inte dömas för något annat agerande än det som ryms inom gärningsbeskrivningen.

2.4 Beviskrav, bevisbörda och oskyldighetspresumtionen

En bevisbörderegler anger vem av parterna som är bevisskyldig medan beviskrav anger hur stark bevisning en part måste lägga fram för att anses ha fullgjort sin bevisbörda.⁵⁸ Bevisbördan för ett rättsfaktums existens eller icke-existens innebär att parten måste prestera bevisning som med en viss grad av sannolikhet talar för att omständigheten har eller inte har inträffat.⁵⁹ Att en part har bevisbördan är ett uttryck för partens risk att förlora målet vid otillräcklig bevisning.⁶⁰

Regler om bevisbörda och beviskrav är endast applicerbara på omständigheter som går att bevisa. Det ska vara fråga om något som har eller har kunnat inträffa i verkligheten.⁶¹ Bevisbördan avser inte bevisfakta eller hjälpfakta utan är direkt knuten till bevis temat. Enligt Ekelöf m.fl. gäller inte heller bevisbördan eventuella delteman utan tar uteslutande sikte på det slutgiltiga bevis temat.⁶²

I brottmål gäller att åklagaren har bevisbördan för samtliga relevanta omständigheter som måste föreligga för att åtalet ska bifallas.⁶³ Syftet med att lägga hela bevisbördan på åklagaren är att motverka att det meddelas

⁵⁷ Dahlman s. 24.

⁵⁸ Ekelöf m.fl. *Rättegång 4*, s. 81.

⁵⁹ Ekelöf m.fl. *Rättegång 4*, s. 78f.

⁶⁰ Nordh, *Bevisrätt B*, s. 31.

⁶¹ Nordh, *Bevisrätt B*, s. 28.

⁶² Ekelöf m.fl. *Rättegång 4*, s. 158.

⁶³ Nordh, *Bevisrätt B*, s. 35.

felaktiga fällande brottmålsdomar. Principen bygger på att man i en rättsstat inte accepterar felaktiga brottmålsdomar och uttrycks inte sällan med den latinska sentensen *in dubio pro reo*.⁶⁴ Ekelöf m.fl. menar att det är EKMR:s regler om oskyldighetspresumtionen som innebär att åklagaren bär bevisbördan eftersom det inte finns någon uttrycklig bestämmelse i RB som anger att det är åklagaren som ska bära bevisbördan.⁶⁵ Europakonventionen reglerar dock inte hur bevisvärderingen ska gå till och Europadomstolen har uttalat att det är upp till de nationella domstolarna att bedöma hur bevisvärderingen ska göras så länge oskyldighetspresumtionen respekteras.⁶⁶

Med beviskrav avses den styrka som bevisningen måste ha för att ett påstående ska anses bevisat.⁶⁷ Rättegångsbalken innehåller ingen beskrivning av när någonting ska anses bevisat eller vilka beviskrav som ska gälla.⁶⁸ I brottmål har beviskravet utvecklats i praxis. Kravet uttrycks som att det ska vara *ställt bortom rimligt tvivel* att den tilltalade gjort sig skyldig till det åklagaren lägger vederbörande till last för att den tilltalade ska kunna hållas straffrättsligt ansvarig.⁶⁹ Uttrycket har sitt ursprung i engelskans ”beyond reasonable doubt”.⁷⁰ Beviskravet tar direkt sikte på de omständigheter vilka utgör förutsättningar för att en fällande dom ska avkunnas.⁷¹

Inom den vetenskapliga doktrinen finns flera uppfattningar om hur det straffrättsliga beviskravet ska definieras och förstås. Som exempel kan nämnas att Lambertz menar att den tilltalade ska frias om tvivlet framstår som rimligt men fällas om tvivlet framstår som orimligt.⁷² Gregow har uttryckt det som att det ”praktiskt sett skall framstå som uteslutet att den

⁶⁴ Ekelöf m.fl. *Rättegång 4*, s. 150.

⁶⁵ Ekelöf m.fl. *Rättegång 4*, s. 150. Oskyldighetspresumtionen slås fast i Europakonventionens artikel 6.

⁶⁶ Dahlman s.33.

⁶⁷ Ekelöf m.fl. *Rättegång 4*, s. 77.

⁶⁸ Nordh, *Bevisrätt B*, s. 31.

⁶⁹ NJA 1980 s. 725.

⁷⁰ Nordh, *Bevisrätt B*, s. 37.

⁷¹ NJA 1982 s. 164.

⁷² Lambertz s. 5.

åtalade är oskyldig”.⁷³ Detta sätt att uttrycka beviskravet på har även förespråkats av Nordh.⁷⁴

Syftet med att förena åklagarens bevisbörda med ett högt beviskrav är att minska risken för att en oskyldig person döms för ett brott denne inte begått.⁷⁵ Följaktligen innebär denna konstruktion att ett antal skyldiga personer undgår lagföring. Detta förklaras med att intresset av att oskyldiga personer inte fälls till ansvar avsevärt överväger nackdelen med att ett antal gärningsmän går fria.⁷⁶

2.5 Rättsfakta, bevisfakta och hjälpfakta

Genom att i målet föra in bevisning söker parterna få domstolen att tillämpa eller inte tillämpa en viss rättsregel. All den mängd fakta som domstolen har att beakta i målet utgör processmaterialet. Utifrån den betydelse en omständighet har vid domstolens prövning kategoriseras materialet i rättsfakta, bevisfakta och hjälpfakta.⁷⁷ Faktiska förhållanden som har omedelbar betydelse för målets utgång benämns *rättsfakta*.⁷⁸ För exempelvis mord utgörs rättsfakta av att någon berövar annan livet. Beviskraften bestäms av bevisfaktum jämte föreliggande hjälpfakta. Bevisfakta är faktiska förhållanden som endast indirekt står i relation till en viss rättsföljd. Termen sammanhänger med att det är fråga om förhållanden som har betydelse som bevis för ett rättsfaktums existens eller frånvaro. Bevisfakta är vad som vanligen kallas bevis.⁷⁹ En annan typ av omständighet är så kallad *hjälpfakta*. Med hjälpfakta avses en omständighet som endast förstärker eller försvagar ett bevisfaktums värde, men som inte har någon direkt betydelse för ett bevistema.⁸⁰ Exempel på hjälpfakta är

⁷³ Gregow s. 510.

⁷⁴ Nordh, *Bevisrätt B*, s. 38.

⁷⁵ Nordh, *Bevisrätt B*, s. 35.

⁷⁶ Gregow s. 511.

⁷⁷ Nordh, *Bevisrätt B*, s. 21.

⁷⁸ Ekelöf m.fl. *Rättegång 4*, s. 15.

⁷⁹ JK, *Felaktigt dömda*, s. 65.

⁸⁰ Ekelöf m.fl. *Rättegång 4*, s. 19.

platsförhållandena som underlag för värdering av ett vittnes iakttagelser.⁸¹ Hjälpfakta utgör i sig inga bevis utan är endast tolkningshjälp för rätten när bevis ska värderas. När en rättsläkare uttalar sig om orsaken till en viss skada är det skadan och inte utlåtandet som är beviset. Rätten svarar för värderingen av det bevisfaktum som uttalandet gäller.⁸²

2.6 Bevisningens robusthet

Domstolen ska se till att omständigheterna i målet blir tillräckligt utredda enligt RB 46 kap. 4 §. Skyldigheten innebär till exempel att domstolen ska ingripa när ett vittnesmål är otydligt.⁸³ När åtal ogillas på grund av brister i utredningen brukar det uttryckas som att bevisningen i målet inte är tillräckligt robust för en fällande dom. För att ett åtal ska kunna bifallas behöver bevisningen utöver beviskravet också uppfylla ett robusthetskrav.⁸⁴ Enligt Dahlman m.fl. innebär robusthetskravet att det måste vara osannolikt att ytterligare information skulle förändra sannolikheten för att den tilltalade är skyldig.⁸⁵ Kravet ska ge ett incitament för poliser och åklagare att utreda brott ordentligt eftersom slarv med utredningen ”straffar” sig med att den tilltalade inte lagförs.⁸⁶ Robustheten hos ett enskilt bevis handlar om dess sensitivitet till ny information. Ett robust bevis påverkas sannolikt inte av ny information medan det för ett icke-robust bevis är relativt hög sannolikhet för att ytterligare information kan komma att förändra bedömningen.⁸⁷

Det finns olika meningar i doktrinen rörande kravet på utredningens robusthet.⁸⁸ En uppfattning är att robustheten påverkar bevisvärdet och att en brist i utredningens robusthet i allmänhet leder till ett lägre bevisvärde.⁸⁹ En annan uppfattning är att beviskravet och utredningskravet ska ses som

⁸¹ Nordh, *Bevisrätt B*, s. 21.

⁸² Diesen, *Handbok för rättspsykologi*, s. 401.

⁸³ Dahlman s. 148.

⁸⁴ Dahlman s. 148.

⁸⁵ Dahlman m.fl. s. 17.

⁸⁶ Dahlman s.151.

⁸⁷ Dahlman m.fl. s. 18.

⁸⁸ Ekelöf m.fl. *Rättegång 4*, s. 188.

⁸⁹ Ekelöf m.fl. *Rättegång 4*, s. 189.

två skilda krav, där domstolen först tar ställning till beviskravet och därefter utredningskravet.⁹⁰ Detta eftersom utredningskravet måste komma efter beviskravet då utredningskravet handlar om att bedöma om bedömningen av beviskravet är robust.⁹¹ Även om det råder delade meningar kring hur utredningens robusthet ska beaktas menar Ekelöf m.fl. att det bör anses råda enighet om att robustheten ska beaktas i brottmål.⁹²

2.7 Bevisvärderingsmetoder

För att rätten ska kunna ta ställning till om det beviskrav som gäller är uppfyllt krävs någon form av bevisvärdering. En sådan värdering innebär att rätten gör en bedömning av styrkan i den bevisning som har lagts fram i målet. Bevisvärdering har beskrivits som en alltför komplex process för att låta sig infogas under en generell beskrivning som fångar upp alla de moment som domaren måste ta sig igenom.⁹³ Ämnet är omskrivet och doktrinen redovisar ett flertal olika uppfattningar om hur bevis ska värderas och vilken metod som ska användas vid värderingen.

De mest företrädda metoderna har traditionellt varit temametoden respektive bevisvärdeometoden. Båda metoderna hör till kategorin sannolikhetsorienterade metoder.⁹⁴ Skillnaden mellan de två metoderna är främst att de använder olika utgångspunkter avseende sannolikhetsgreppet.

Temametoden har huvudsakligen sitt ursprung i Boldings tankegångar.⁹⁵ Metoden utnyttjar ett visst kunskapsmaterial – processmaterialet – för att komma fram till en bestämning av sannolikheten för ett bevistema. Bevistemat betraktas som en hypotes om ett faktum – i brottmål betraktas åklagarens gärningsbeskrivning som en huvudhypotes vilken ska antas eller

⁹⁰ Dahlman s. 152 och Dahlman m.fl. s. 18

⁹¹ Dahlman s. 152.

⁹² Ekelöf m.fl. *Rättegång 4*, s. 189.

⁹³ Nordh, *Bevisrätt C*, s. 59.

⁹⁴ Ekelöf m.fl. *Rättegång 4*, s. 169.

⁹⁵ Bolding, *Går det att bevisa*.

förkastas.⁹⁶ Kort uttryckt kan temametoden sägas syfta till att besvara frågan hur sannolikt bevisemat är givet den föreliggande bevissituationen. Svaret fås genom tillämpning av den erfarenhetssats som är bäst anpassad till förhållandena i det enskilda fallet. Man söker efter den erfarenhetssats som förklarar så många faktorer som möjligt i händelseförloppet. En svaghet med metoden har ansetts vara att bevisvärderingarna måste grundas på en hög generaliserande och schabloniserad bedömning av bevismaterialet.⁹⁷ Enligt Dahlman kan temametoden ses som en primitiv version av den bayesianska metoden.⁹⁸

Värdemetoden har sin främsta ursprungskälla i Ekelöfs grundläggande resonemang om hur bevis bör värderas. Utgångspunkten kan sägas vara att domaren ska söka fastställa hur säkert det är att en viss omständighet – ett bevisfaktum - är orsakat av bevisemats existens. Med andra ord är frågan med vilken sannolikhet ett bevisfaktum har orsakats av bevisemat.⁹⁹ Utifrån orsaksförhållandet fastställs sannolikheten för att bevisningen i målet bevisar temat. En bevisvärdering enligt värdemetoden innebär också att man först värderar enskilda bevisfakta och därefter gör en sammanvägning av samtliga bevisfakta. Kritik som anförts beträffande metoden är att den kan leda till falsk säkerhet i bevisprövningen om sammanvägningen sker utifrån att numeriska tal åsatts de enskilda bevisomständigheterna.¹⁰⁰ Dahlman menar att oaktat att bevisvärdemetoden är mycket omskriven i litteraturen har den inte fått något genomslag i det praktiska rättslivet. En av förklaringarna till den bristande praktiska tillämpningen kan enligt författaren vara att metoden är matematiskt komplicerad och svår att använda.¹⁰¹

⁹⁶ Bolding s. 75.

⁹⁷ Nordh, *Bevisrätt C*, s. 65.

⁹⁸ Dahlman s. 16. Den bayesianska teorin presenteras närmare nedan.

⁹⁹ Ekelöf m.fl. *Rättegång 4*, s. 170.

¹⁰⁰ Nordh, *Bevisrätt C*, s. 63.

¹⁰¹ Dahlman s. 16.

Björkman m.fl. menar att både tema-och värdeметoden är behäftade med en stor gemensam svaghet. Svagheten ligger enligt författarna i den överbyggnad som förespråkarna utarbetat för att öka vetenskapligheten i modellerna. Författarna anför att förkärleken för logiska modeller och sannolikhetskalkyler innebär att båda falangerna hamnat i frekvenssannolikheten, med dess inriktning på typfall, och avlägsnat sig från vad som är specifikt för bevisprövningen, nämligen prövningen giltig/icke-giltig av det enskilda fallet såsom det beskrivs i det uppställda temat.¹⁰² Författarna förespråkar istället hypotesметoden. Denna метод förordas främst av Diesen som menar att det är denna метод som kommit till uttryck i HD:s domar. Metoden går kort sagt ut på att falsifiera hypoteser genom att domstolen uppställer andra tänkbara förklaringar än den som framförs i åklagarens gärningsbeskrivning.¹⁰³ Också Nordh anser att hypotesметoden är den метод som i allt väsentligt är anpassad för bevisvärdering i brottmål.¹⁰⁴

Den teori som med tiden blivit den internationellt dominerande är den bayesianska teorin.¹⁰⁵ Dahlman menar att teorin lämpar sig väl för rättslig bevisvärdering eftersom den fångar de bevisvärderingsproblem som uppkommer i juridiken, och strukturerar dem på ett enkelt sätt. Vidare krävs inte avancerad matematik. Tanken är att kunskap om grundläggande matematiska principer som styr sannolikheter hjälper bedömaren att få ordning på sina resonemang och undvika tankefel.¹⁰⁶ Domstolen bedömer sannolikheten för den tilltalades skuld på grundval av den begränsade information som framkommer vid huvudförhandlingen. Under huvudförhandlingen får rätten en rad bevisfakta presenterade för sig, och det är domarens uppgift att uppdatera sin uppfattning om sannolikheten för bevisemat på grundval av dessa bevisfakta.¹⁰⁷

¹⁰² Björkman m.fl. s. 36.

¹⁰³ Diesen, s. 583.

¹⁰⁴ Nordh: *Bevisrätt C*, s. 65f.

¹⁰⁵ Dahlman s. 15.

¹⁰⁶ Dahlman s. 10.

¹⁰⁷ Dahlman s. 11.

Ekelöf m.fl. framhåller att betydelsen av skillnaderna mellan de olika bevisvärderingsmetoderna inte bör överdrivas. Ett gemensamt syfte med flera av metoderna är att en tillämpning av en bevismetod ska öka medvetenheten om felkällorna i bevisvärderingen.¹⁰⁸

Bevisvärderingsteorierna har således en gemensam strävan att minimera godtycke och subjektivism vid bevisvärderingen och samtidigt maximera objektivitet och säkerhet.¹⁰⁹

Enligt RB 30 kap 5 § 5p. ska i det i domen redovisas hur bevisvärderingen gjorts. Domskälen utgör rätts motivering för domslutet. Syftet med att domstolarna ska motivera sina domar är att det möjliggör för allmänheten att kunna kontrollera hur rätten resonerat, vilket i sin tur stärker förtroendet för rättskipningen.¹¹⁰ Rättegångsbalken innehåller inte någon närmare precisering av vad domskälen ska innehålla. Högsta domstolen har poängterat att domstolens överväganden och slutsatser ska redovisas i domskälen på ett sätt som gör det möjligt att följa hur prövningen genomförts.¹¹¹

¹⁰⁸ Ekelöf m.fl., *Rättegång 4*, s 164.

¹⁰⁹ Ekelöf, m.fl., *Rättegång 4*, s. 163.

¹¹⁰ Ekelöf, Edelstam & Boman, *Rättegång 5*, s. 235.

¹¹¹ NJA 2015 s. 702.

3 Sakkunnigbevisning i brottmål

I förarbetena till rättegångsbalken anfördes att en domare har rätt att ta hänsyn till allmänt kända omständigheter eller erfarenhetssatser men i den mån dessa faller utanför området för allmän bildning och livserfarenhet bör domaren inte enbart lita på sin egen sakkunskap.¹¹² I de fall processmaterialet kräver en förståelse av särskilt vetande måste domaren skaffa sig den på annat sätt.¹¹³ Domaren kan då ta hjälp av experter vilka inom processrätten benämns som sakkunniga. Vanligt förekommande sakkunniga är rättsläkare.¹¹⁴ Nedan presenteras den rättsliga reglering som gäller för sakkunnigbevisning.

3.1 Rättsliga utgångspunkter

Rättegångsbalkens 40 kap. reglerar frågan om sakkunnigbevis. Kapitlet innehåller regler för två typer av sakkunniga; domstolssakkunniga och partssakkunniga. Den första kategorin förordnas av rätten medan partssakkunniga anlitas av part. Regleringen skiljer sig något åt för de olika kategorierna av sakkunniga. Huvuddelen av bestämmelserna gäller domstolssakkunniga. Detta trots att det är betydligt vanligare att part åberopar egen sakkunnig än att rätten, på eget eller på parts initiativ, förordnar domstolssakkunnig.¹¹⁵ Edelstam menar att sakkunniginstitutet därför präglas av en obalans.¹¹⁶

Såväl rätten som en part kan ta initiativ till förordnande av domstolssakkunnig.¹¹⁷ Förutsättningarna för rättens förordnande av domstolssakkunnig framgår av RB 40 kap. 1 §. För förordnande förutsätts både att det är fråga om en i målet förekommande ”fråga, vars bedömande

¹¹² SOU 1938: 44 s 378.

¹¹³ Nordh, *Bevisrätt A* s. 90

¹¹⁴ Dahlman s. 192.

¹¹⁵ Ekelöf m.fl., *Rättegång 4*, s 190.

¹¹⁶ Edelstam s. 395.

¹¹⁷ Edelstam s. 233.

kräver särskild fackkunskap”, och att det är ”nödigt” att anlita sakkunnig. Edelstams uppfattning är att begreppen fackkunskap och sakkunskap är synonyma och han förespråkar att det modernare uttrycket ”sakkunskap” istället används.¹¹⁸

Den första förutsättningen för förordnande är att besvarande av den i målet aktuella frågan kräver *särskild* fackkunskap. Det i paragrafen använda begreppet särskild fackkunskap motsvaras enligt Ekelöf av särskilda erfarenhetssatser.¹¹⁹ För förordnande krävs också att det är ”nödigt” vilket rimligen måste innebära något utöver kravet på att frågan ska kräva särskild fackkunskap.¹²⁰ I doktrinen framhålls att det ålderdomliga begreppet kan användas synonymt med såväl nödvändigt som erforderligt och behövt.¹²¹

När förutsättningar för förordnande föreligger får domstolen inhämta yttrande över frågan av myndighet eller tjänsteman eller annan, som är satt att tillhandagå med yttrande i ämnet.¹²² Rätten kan emellertid också välja att i stället uppdra åt en eller flera för redbarhet och för skicklighet i ämnet kända personer att avge yttrande. Skyldighet att åta sig uppdrag som domstolssakkunnig gäller endast för sakkunniga som inom ramen för sin anställning har som uppdrag att biträda domstolar med sakkunniguppdrag. Detta gäller exempelvis för rättsläkare.¹²³

För anlitan av partssakkunnig finns varken kravet på särskild fackkunskap eller kravet på att anlitan ska vara nödigt. Rätten har enligt RB 35 kap. 7 § dock möjligheten att avvisa bevisningen i den mån rätten anser att åberopad sakkunnigbevisning ”ej erfordras eller uppenbart skulle bli utan verkan”. Rättsläkare och kriminaltekniker brukar anlitas av polis

¹¹⁸ Edelstam s. 240.

¹¹⁹ Ekelöf m.fl. *Rättegång 4*, s. 282.

¹²⁰ Edelstam s. 241.

¹²¹ Edelstam s. 241.

¹²² RB 40 kap. 1 §.

¹²³ Ekelöf m.fl., *Rättegång 4*, s. 294.

och åklagare och inte förordnas av rätten. Så länge de endast är anlitade av part bör de i rättegången betraktas som partssakkunniga.¹²⁴

För domstolssakkunnig gäller en särskild jävsregel med i huvudsak samma innebörd som regeln rörande domarjäv. Någon motsvarande regel finns inte för partssakkunnig. Det faktum att en partssakkunnig, allmänt sett, betraktas som jävig utgör dock ett av flera hjälpfakta som påverkar bevisvärderingen.¹²⁵

3.2 Utlåtande och förhör

Föremålet för rättens iakttagelse vid sakkunnigbevisning kan vara både den sakkunniges muntliga utsaga och dennes skriftliga utlåtande.¹²⁶ I motsats till vad som gäller för vittnen ska den sakkunnige normalt avge ett skriftligt utlåtande. Utlåtandet ska ange ”de skäl och omständigheter, på vilka det däri givna omdömet är grundat”.¹²⁷ Ett sakkunnigutlåtande ska således ange, utöver de slutsatser som den sakkunnige har dragit av det material han eller hon studerat, de skäl och omständigheter på vilka slutsatserna grundats.¹²⁸

Oaktat om det finns ett skriftligt sakkunnigutlåtande finns det möjlighet att också muntligen höra den sakkunnige vid huvudförhandlingen. Enligt RB 40 kap. 8 § kan en sakkunnig höras muntligen på yrkande av part. Syftet med sakkunnigförhöret är enligt Edelstam att pröva den sakkunniges kvalifikationer, att kartlägga oklarheter i det skriftliga utlåtandet samt att pröva hållbarheten och bevisvärdet av detta.¹²⁹ Dessutom kan rätten ha intresse av att sakkunnig hörs muntligen för att underlätta för rätten att förstå utlåtandet. Rätten kan behöva ställa frågor för att bedöma utlåtandets bevisvärde, bland annat för att klarlägga vilka metoder den sakkunnige

¹²⁴ Ekelöf m.fl. *Rättegång 4*, s. 297.

¹²⁵ Edelstam s. 266.

¹²⁶ Edelstam s. 211.

¹²⁷ RB 40 kap. 7 §.

¹²⁸ Nordh, *Bevisrätt A* s. 96.

¹²⁹ Edelstam s. 321.

tillämpat eller de värderingar som kan ligga till grund för utlåtandet.¹³⁰ Nordh menar att det många gånger krävs att den sakkunnige hörs muntligen för att domstolen ska kunna skaffa sig ett tillräckligt underlag för en kritisk granskning av sakkunnigutlåtandet.¹³¹

En sakkunnig som hörs muntligen ska avlägga en särskild försäkran. Genom försäkran blir den sakkunnige under straffansvar skyldig att lämna sanningsenliga uppgifter inte bara angående sina iakttagelser utan också rörande de slutsatser som dessa föranlett. Försäkran skiljer sig från vittneseden på så sätt att den anknyter till det uppdrag som den sakkunnige har. Förutsättningarna för sakkunnigförhören ges i RB 40 kap. 10 §. Förhör med sakkunnig är till sin struktur inte uppbyggt på samma sätt som vittnesförhör med huvudförhör, motförhör och återförhör. Det finns inte heller något förbud mot att ställa ledande frågor.¹³² Rätten har en möjlighet att avvisa frågor som inte är adekvata eller på annat sätt olämpliga. Om den sakkunnige har avgett ett skriftligt utlåtande får rätten besluta att utlåtandet helt eller delvis får läsas upp om det är lämpligt.

I fråga om den sakkunniges skyldighet att avge ett skriftligt utlåtande och förutsättningar för att hålla muntligt förhör gäller samma regler som för domstolssakkunnig. Om förhör hålls med partssakkunnig ska emellertid bestämmelserna i RB 36 kap. användas vid förhören. Det innebär att samma regler som för vittne tillämpas beträffande bl.a. frågeförbud¹³³ rätten att vägra uttala sig angående vissa frågor och korsförhör. En partssakkunnig ska avlägga ed i stället för försäkran, vilket medför att straffansvaret blir något mindre omfattande eftersom vittneseden inte kan sägas omfatta mer än de iakttagelser som den hörde har gjort.¹³⁴

¹³⁰ Edelstam s. 319.

¹³¹ Nordh, *Bevisrätt C*, s. 93.

¹³² Nordh, *Bevisrätt A* s. 98.

¹³³ Se RB 36:5, 36:6 respektive 36:17.

¹³⁴ Thornefors, Rättegångsbalken, kommentaren till 40 kap. 19 §.

3.3 Sakkunnig eller vittne?

Den grundläggande skillnaden mellan en sakkunnig och ett vittne ligger typiskt sett i den sakkunniges utbytbarhet. Vittnet är å sin sida exklusivt eftersom det ska uttala sig om de iakttagelser vittnet själv gjort.¹³⁵ Vittnet ska däremot inte uttala sig om vilka slutsatser som han eller hon anser att man kan dra av iakttagelserna.¹³⁶ En sakkunnig å andra sidan förväntas uttala sig om erfarenhetssatser och avge omdömen, som förutsätter särskild kunskap eller erfarenhet. Det kan dock vara svårt att avgöra var gränsen går mellan bevismedlen sakkunnig och vittne. Gränsdragningsfrågan får betydelse då det för partssakkunnig gäller delvis andra regler än för vittnen.¹³⁷

Både vittnen och sakkunnig kan anses ha en dubbel funktion på så sätt att båda kategorierna kan tillföra både fakta och erfarenhetssatser, dvs föremålet för utsagorna kan sammanfalla. Denna dubbla funktion är troligtvis mer typisk för sakkunnigbevisning än för vittnesbevisning men man kan inte använda detta som ett exklusivt gränsdragningskriterium.¹³⁸

Dahlman framhåller att det är rimligt att betrakta den sakkunnige som vittne när denne hörs om sina observationer av omständigheter i det aktuella fallet och som sakkunnig när denne hörs om särskilda erfarenhetssatser. Dock är problemet att en sakkunnig inte sällan hörs om uppgifter av båda slagen.¹³⁹ I många fall kan förhöret syfta till att klargöra både de iakttagelser som personen gjort och de fackmannamässiga slutsatser som han eller hon drar utifrån dessa. Förhör med rättsläkare som utfört obduktion har vanligen en sådan blandad karaktär.¹⁴⁰ En rättsläkare hörs inte sällan om såväl de skador som iakttagits på brottsoffret som rättsläkarens uppfattning om hur skadorna kan ha orsakats. Det råder inte enighet i frågan om rättsläkare ska kallas som

¹³⁵ Ekelöf m.fl., *Rättegång 4*, s. 300 och Edelstam s. 203f.

¹³⁶ Ekelöf m.fl., *Rättegång 4*, s. 238.

¹³⁷ Ekelöf m.fl., *Rättegång 4*, s. 300.

¹³⁸ Edelstam s. 193.

¹³⁹ Dahlman s. 193.

¹⁴⁰ Ekelöf m.fl. *Rättegång 4*, s. 300.

vittne eller sakkunniga. Nordh menar att frågan om rättsläkaren ska höras som vittne eller sakkunnig bör avgöras med hänsyn till vad som är det huvudsakliga syftet med förhöret.¹⁴¹ Rättsläkarkåren framhåller främst synpunkten att det är bättre ur rättsläkarens synvinkel att höras som domstols-sakkunnig än som vittne. Detta eftersom det ligger i sakens natur att rättsläkaren, oavsett formen för förordnandet, alltid strävar efter att bistå domstolen med objektiva bedömningar grundade på erfarenhet och ett vetenskapligt synsätt.¹⁴² Ståndpunkten förstärks av uppfattningen att sakkunnigförsäkran harmonierar bättre med uppdragets innehåll och syfte jämfört med vittneseden. När rättsläkaren blir kallad att vittna om slutsatser baserade på egen undersökning är det i regel som vittne som avger vittnesed, något som en del läkare känner sig obekväma med.¹⁴³ Rättsläkarkåren har därför påtalat att även bedömningar som är baserade på egen undersökning ska göras under sanningsförsäkran och denna ståndpunkt har tidigare även framförts av Rättsmedicinalverket.¹⁴⁴ JO har prövat frågan och fastslagit att när läkaren inte bara redogör för iakttagelserna vid obduktionen utan även anger de slutsatser som kan dras av iakttagelserna bör rättsläkaren som regel förordnas som sakkunnig.¹⁴⁵

RMV har tidigare påpekat att domstolen ibland använder uttryck som sakkunnigt vittne trots att detta inte existerar som begrepp i rättegångsbalken.¹⁴⁶ Edelstam menar att sakkunniga vittnen är vittnen som av en tillfällighet gjort iakttagelser vilka endast kunnat göras på grund av vittnes sakkunskap.¹⁴⁷ Bolding ger som exempel en kemist som vittnar om en olyckshändelse vid en kemilaboration.¹⁴⁸ RMV framhåller i sammanhanget att om rättsläkaren är osäker på innebörden bör denna fråga domstolen.¹⁴⁹

¹⁴¹ Nordh, *Bevisrätt A*, s. 93.

¹⁴² Eriksson, *Handbok i rättspsykologi*, s. 219.

¹⁴³ Thiblin & Michard s. 20.

¹⁴⁴ RMV, *Rättsmedicinalverkets riktlinjer för rättsläkarens roll i rättsprocessen*, avsnitt 4.1.

¹⁴⁵ JO 1982/83 s. 20 och 23.

¹⁴⁶ RMV, *Rättsmedicinalverkets riktlinjer för expertrollen i rättsprocessen* s. 2.

¹⁴⁷ Edelstam s. 192.

¹⁴⁸ Bolding s. 40.

¹⁴⁹ RMV, *Rättsmedicinalverkets riktlinjer för expertrollen i rättsprocessen* s. 2.

I praktiken synes gränsdragningsproblematiken inte utgöra ett problem. Det förekommer regelmässigt att en sakkunnig lämnar uppgifter av båda slag.¹⁵⁰ I ett nyligen publicerat dokument från RMV framgår att verkets uppfattning är att ”det sammantaget är viktigt att påpeka att expertrollen i princip är densamma oavsett om man hörs som vittne eller sakkunnig”.¹⁵¹

3.4 Bevisvärdering av sakkunnigbevis

Expertens roll är att hjälpa domstolen i bevisvärderingen genom att bidra med expertkunskap. En sakkunnig ska dels avge vittnesmål om sina observationer och dels hjälpa domstolen att bedöma beviskraften hos vissa bevisfakta där bedömningen kräver kunskap om särskilda erfarenhetssatser.¹⁵² Det bör samtidigt framhållas att det är enbart domstolen som ska stå för dömandet, experten ska begränsa sin bedömning till beviskraften hos ett visst bevisfaktum i förhållande till ett visst deltema.¹⁵³ Trots att det kan vara svårt för domstolen att ta ställning till bevisvärdet av den sakkunniges iakttagelser och slutsatser, är det alltid rätten som ensam har ansvar för bevisvärderingen i det enskilda fallet.¹⁵⁴ Den fria bevisvärderingen innebär att rätten inte är bunden av ett sakkunnigutlåtande eller en sakkunnigs muntliga utsaga.¹⁵⁵ Ekelöf framhåller att detta gäller såväl erfarenhetssatser som fakta.¹⁵⁶ Att det är domstolen som förordnat en sakkunnig innebär inte att domstolen kan undandra sig att göra en egen värdering av processmaterialet.¹⁵⁷

¹⁵⁰ Dahlman s. 193.

¹⁵¹ RMV, *Rättsmedicinalverkets riktlinjer för expertrollen i rättsprocessen* s. 2.

¹⁵² Dahlman s. 193.

¹⁵³ Dahlman s. 196.

¹⁵⁴ SOU 2015:52, s. 59.

¹⁵⁵ Ekelöf m.fl., *Rättegång 4*, s. 284. Se också NJA 2004:702 där HD uttalade att ett utlåtande över rättspsykiatrisk undersökning till sin natur är ett sakkunnigutlåtande som kan bemötas.

¹⁵⁶ Ekelöf m.fl., *Rättegång 4*, s. 185.

¹⁵⁷ Ekelöf m.fl., *Rättegång 4*, s. 284.

Det har dock framförts kritik mot att rätten inte kritiskt granskar sakkunnigutlåtanden.¹⁵⁸ I Bergwallkommissionens rapport SOU 2015:52 framfördes att sakkunnigutlåtandena synes i allt för hög grad ha godtagits utan att slutsatser, angivna grunder eller bedömningsunderlag självständigt analyserades och värderades av tingsrätterna.¹⁵⁹ Edelstam menar att rätten i praktiken i hög grad blir bunden av ett sakkunnigutlåtande eftersom rätten ofta har begränsade möjligheter att på egen hand ta ställning till innehållet i utlåtandet.¹⁶⁰ Det är svårt för den som inte själv är expert att förhålla sig kritiskt till experter men inte omöjligt.¹⁶¹ Beträffande den sakkunniges utsaga har Dahlman m.fl. identifierat kvalitetsindikatorer som kan användas som hjälp för att bedöma vad som förtjänar tilltro.¹⁶² Den sakkunniges kompetens är en sådan indikator som är relevant för att bedöma om denne förtjänar tilltro och kompetensen är dessutom en omständighet som är relativt enkel att undersöka.¹⁶³ Den sakkunniges personliga intresse i saken, otillräcklig motivation och bias är ytterligare indikatorer som kan reducera bevisvärdet av den sakkunniges bedömningar.¹⁶⁴ Att bedöma hållbarheten i expertens resonemang kan även den utan expertkunskap göra genom att pröva om slutsatserna rimligen kan följa av de givna premisserna.¹⁶⁵

En viktig felkälla är analysens inslag av subjektivitet.¹⁶⁶ Tilltro till sakkunnigutlåtanden handlar om robusthet. Ju mer subjektivitet det finns i en bedömning desto mindre robust är den. Risken för att resultatet och bedömningen påverkas av subjektiva bedömningar kan minskas genom ACE-V-metoden där en expert genomför analysen och resultatet sedan kontrolleras av en annan expert.¹⁶⁷

¹⁵⁸ se Leijonhufvud & Lynoe, Nordh, *Bevisrätt C*, s 92 och SOU 2015:52 s. 683.

¹⁵⁹ SOU 2015:52, s. 606. Bergwallkommissionen hade i uppdrag att utreda rättsväsendets agerande i samband med de brottmålsprocesser som ledde till att Sture Bergwall dömdes för åtta mord.

¹⁶⁰ Edelstam s 379.

¹⁶¹ Dahlman s. 198.

¹⁶² Dahlman m.fl. s. 25.

¹⁶³ Dahlman m.fl. 24.

¹⁶⁴ Dahlman & Wahlberg s. 16.

¹⁶⁵ Dahlman m.fl., s. 25.

¹⁶⁶ Dahlman s. 177.

¹⁶⁷ Dahlman s. 199.

4 Rättsmedicinska utgångspunkter

Rättsmedicin är en medicinsk specialitet vars främsta uppgift är att till rättsvårdande myndigheter, socialnämnder och enskilda förmedla den medicinska sakkunskap som krävs för vissa ställningstaganden i bland annat i brottmål.¹⁶⁸ De rättsmedicinska avdelningarnas huvudsakliga uppgifter är rättsmedicinsk undersökning av levande personer vilken resulterar i rättsintyg samt obduktion av avlidna vilken dokumenteras i ett obduktionsprotokoll. I detta avsnitt presenteras förutsättningar för rättsmedicinska obduktioner samt de principer som gäller vid förmedlandet av rättsmedicinsk kunskap. Vidare presenteras även problem som kan uppstå vid bevisvärderingen av rättsmedicinska sakkunnigbevis.

4.1 Rättsmedicinalverket och rättsläkare

Syftet med rättsmedicinska undersökningar är inte att förebygga, utreda och behandla sjukdomar och skador utan att i första hand att tillhandahålla rättsväsendet underlag i en brottmålsprocess. Det rättsmedicinska området omfattar i huvudsak undersökning och bedömning av personer som har – eller misstänks ha – dödats eller skadats genom yttre påverkan av våld eller förgiftning.¹⁶⁹

Rättsmedicinalverket är den myndighet som inom det rättsmedicinska området ansvarar för rättsmedicinska obduktioner och andra rättsmedicinska undersökningar, utfärdandet av rättsintyg samt rättsmedicinsk medverkan i övrigt på begäran av domstol, länsstyrelse, åklagare eller polismyndighet.¹⁷⁰

Läkare är en legitimerad yrkesgrupp som har ensamrätt att utöva läkaryrket.¹⁷¹ Alla läkare i allmän tjänst oavsett tjänstenivå eller specialitet

¹⁶⁸ Nationalencyklopedin, *Rättsmedicin*.

¹⁶⁹ Eriksson, *Handbok i rättspsykologi*, s. 220.

¹⁷⁰ 2 § förordningen (2007:976) med instruktion för Rättsmedicinalverket.

¹⁷¹ 6 kap 9 § patientsäkerhetslagen (2010:659)

kan anmodas att utföra en undersökning för utfärdande av rättsintyg.¹⁷² När det gäller dödsfall görs undersökningen nästan alltid av rättsläkare.¹⁷³ Av RMV:s interna riktlinjer utläses att en rättsläkare är en läkare med specialistkompetens i rättsmedicin.¹⁷⁴ En rättsläkare kopplas in i arbetet med att utreda ett våldsbrott genom ett formellt uppdrag från polismyndighet eller åklagarmyndighet.¹⁷⁵

4.2 Rättsmedicinsk obduktion

Vid dödsfall har sjukvården enligt 4 kap 2 § begravningslagen (1990:1144) ansvaret att utfärda dödsbevis och dödsorsaksintyg. Om förhållandena vid dödsfallet är sådana att det kan finnas skäl för en rättsmedicinsk undersökning ska den läkare som fastställt att döden har inträtt anmäla dödsfallet till polismyndighet.¹⁷⁶

I lagen om obduktion (1995:832) anges i 18 § att polismyndighet, åklagare och domstol får besluta om rättsmedicinsk undersökning. Lagen behandlar två undersökningsformer, rättsmedicinsk obduktion och rättsmedicinsk likbesiktning. Med obduktion avses att kroppen efter en avliden person öppnas och undersöks invändigt till skillnad från likbesiktning som endast är en yttre undersökning av kroppen. En obduktion kan i sin tur vara antingen klinisk eller rättsmedicinsk. I rättsmedicinsk obduktion innefattas en yttre undersökning av kroppen.¹⁷⁷ Enligt 17 § får en rättsmedicinsk undersökning genomföras, även om åtgärden strider mot den avlidnes eller de närståendes inställning.

¹⁷² Lag om rättsintyg i anledning av brott (SFS 2005:225).

¹⁷³ RMV-rapport 2011:2, s. 19.

¹⁷⁴ RMV, *Rättsmedicinalverkets riktlinjer för expertrollen i rättsprocessen*, s. 1.

¹⁷⁵ Thiblin & Michard s. 19.

¹⁷⁶ 4 kap. 4§ begravningslagen. Kriterier för i vilka fall polisanmälan ska göras finns i Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om vissa åtgärder i hälso- och sjukvården vid dödsfall HSLF-FS 2015:15.

¹⁷⁷ Lag (1995:832) om obduktion m.m.

I Sverige är rutinen att två rättsläkare deltar i undersökningen av en död kropp om dödsfallet har (eller misstänks ha) orsakats av en annan person.¹⁷⁸ Enligt RMV godkänns ingen obduktionsrapport utan att minst två rättsmedicinska experter har granskat att rutiner och bestämmelser efterföljs.¹⁷⁹

Polisen erhåller som regel en preliminär redogörelse av obduktionsfynden inom ett dygn efter beställning. Den slutgiltiga obduktionsrapporten färdigställs först när alla undersökningar är avslutade, dvs. histologiska, neuropatologiska, toxikologiska och andra specialundersökningar som har beställts och som kan ha betydelse för ärendet.¹⁸⁰

4.3 Redovisning av obduktionsfynd

Under åren har det utvecklats principer för förmedlandet av rättsmedicinsk kunskap. I interna dokument framgår ett flertal riktlinjer för dokumentationen vid obduktion.¹⁸¹ Thiblin pekar på principer gällande transparens, juridisk neutralitet samt transparens avseende graden av säkerhet i bedömningen.¹⁸²

4.3.1 Obduktionsrapporten

Obduktionsrapporten ska läsas av jurister och andra medicinska lekmän och måste därför ges en språklig utformning som möjliggör för personer utan medicinsk kunskap att förstå innehållet.¹⁸³ Det finns praxis och interna riktlinjer från RMV för obduktionsrapportens övergripande struktur. En obduktionsrapport består som regel fyra sektioner; formalia, bakgrund, undersökningsprotokoll och utlåtande.¹⁸⁴ Rapporten inleds med formalia

¹⁷⁸ Eriksson, *Handbok i rättspsykologi*, s. 220.

¹⁷⁹ RMV, *Rättsmedicinsk obduktion*, 2017-02-23.

¹⁸⁰ Haugen, *Rättsmedicin*, s 52. Toxologi är läran om gifter, histologi är läran om biologisk vävnad och neuropatologi är läran om nervsystemets sjukdomar.

¹⁸¹ RMV, *Dokumentation vid rättsmedicinsk undersökning (obduktion)*.

¹⁸² Thiblin & Michard s. 137ff.

¹⁸³ Haugen, *Rättsmedicin*, s 52.

¹⁸⁴ Thiblin & Michard s. 141 och RMV, *Dokumentation vid rättsmedicinsk undersökning (obduktion)*.

såsom tid och plats för undersökningen, rättsläkarens tjänsteställning samt uppgift om vilka personer som i övrigt varit närvarande eller medverkat vid obduktionen.¹⁸⁵ Vidare ska tydligt redovisas på formaliasidan de handlingar som finns att tillgå vid obduktionen.¹⁸⁶

Även Bergwallkommissionen underströk vikten av att det alltid tydligt ska framgå vilket underlag som ligger till grund för ett sakkunnigutlåtande, något kommissionen fann varit bristfälligt hos vissa granskade rättsmedicinska utlåtanden.¹⁸⁷ Enligt kommissionen skulle också det faktum att rättsläkarna utgått från ett begränsat förhørsunderlag när de upprättade utlåtandena ha beaktats vid rättens bedömning av slutsatserna.¹⁸⁸

En bakgrund inkluderas i obduktionsrapporten för att det möjliggöra kontroll av att undersökande rättsläkare korrekt uppfattat tidpunkt och eventuella detaljer i händelseförloppet. Bakgrunden utgör rättsläkarens sammanfattning av viktig information för utlåtandet.¹⁸⁹ Avsnittet syftar till att rätten ska ges insikt i vilka uppgifter läkaren hade kännedom om vid tidpunkten för undersökningen och är viktig för transparensen.¹⁹⁰

Avsnittet undersökningsprotokoll inleds vanligen med en kort beskrivning av den undersöktes uppskattade ålder, kön och kroppsbyggnad. Därefter följer en numrerad beskrivning av alla undersökta kroppsdelar. Även frånvaro av fynd ska kommenteras i protokollet.¹⁹¹ Fynden ska beskrivas utan diagnosättningar och bedömningar eftersom sammanfattningar och slutsatser framkommer först i utlåtandeavsnittet.¹⁹²

¹⁸⁵ Haugen, *Rättsmedicin*, s. 53.

¹⁸⁶ Thiblin & Michard s. 137.

¹⁸⁷ SOU 2015:52 s. 608.

¹⁸⁸ SOU 2015: 52 s. 606.

¹⁸⁹ RMV, *Dokumentation vid rättsmedicinsk undersökning (obduktion)*, s.2.

¹⁹⁰ Thiblin & Michard s. 142 och s. 137.

¹⁹¹ Thiblin & Michard s. 142 och s. 155.

¹⁹² RMV, *Dokumentation vid rättsmedicinsk undersökning (obduktion)*, s. 1.

Under rubriken utlåtande finns således en sammanfattning och bedömning av undersökningsfynden. Enligt RMV är viktigt att det framgår i utlåtandet om en slutsats grundar sig på undersökningsfynd och/eller utredningsunderlag. Utlåtandet avslutas med rättsläkarens bedömning av dödsorsak och dödssätt.¹⁹³

Härvid måste noteras den distinktion mellan *dödssätt* och *dödsorsak* som görs inom rättsmedicinen. Med dödssätt avses på vilket sätt dödsfallet orsakats och detta ska klassificeras som homicid, olyckshändelse, suicid eller sjukdom.¹⁹⁴ Kan dödssättet inte fastställas klassificeras det som ”oklart”. Dödssättet indikerar vilken typ av händelse det rör sig om men ger inte någon information om själva dödsorsaken.¹⁹⁵ Med dödsorsak avses den medicinska orsaken till dödsfallet såsom lunginflammation, förblödning eller stroke.¹⁹⁶ Torleiv exemplifierar skillnaderna med att det som regel inte råder något tvivel om dödsorsaken om en person anträffas död, liggandes i en blodpöl med en kniv i magen och obduktionen visar att kniven gått igenom hjärtat och stora kroppspulsådern. Dock kan dödssättet fortfarande vara oklart - det kan röra sig om olyckshändelse, suicid eller homicid.¹⁹⁷

4.3.2 Objektivitet och transparens

Rättsläkarens viktigaste roll är att tillämpa och förmedla en vetenskaplig grundsyn på de rättsmedicinska frågeställningarna. Dock finns nästintill alltid inslag av subjektiva tolkningar eftersom rättsmedicinska bedömningar inte är en exakt vetenskap.¹⁹⁸ Under åren har det utvecklats principer för förmedlandet av rättsmedicinsk kunskap. En sådan princip är transparensprincipen som i sammanhanget enligt Thiblin innebär att rättsläkaren tydligt måste ange på vilka uppgifter bedömningen vilar. Grundregeln är att rättsläkaren inte självmant ska försöka ta fram polisiära data och för det fall rättsläkaren har tillgång till sådana data måste detta

¹⁹³ RMV, *Dokumentation vid rättsmedicinsk undersökning (obduktion)*, s. 2.

¹⁹⁴ Rognum, *Rättsmedicin*, s 187 och RMV, *Rättsmedicinsk obduktion*, 2017-02-23.

¹⁹⁵ Morild, *Rättsmedicin*, s. 154.

¹⁹⁶ Rognum, *Rättsmedicin*, s. 187.

¹⁹⁷ Rognum, *Rättsmedicin*, s. 187.

¹⁹⁸ Thiblin & Michard s. 32.

tydligt redovisas.¹⁹⁹ En annan princip är att rättsläkaren måste eftersträva juridisk neutralitet genom att skilja på juridiska och medicinska entiteter. När det gäller dödsfall så ska rättsläkaren således ange om den döde bragts om livet men inte om det rör sig om mord, dråp eller vållande till annans död.²⁰⁰ En rättsläkare ska vidare sträva efter att vara deskriptiv och undvika medicinska termer. Ett grundläggande krav för utformningen av utlåtanden är att rättsläkaren beskriver en skada eller ett fynd så att vem som helst ska kunna rita in dess form, läge, storlek och färg på en kroppsschablon.²⁰¹

I motsats till den anglosaxiska rättstraditionen är det i Sverige ovanligt att försvaret tar in egen sakkunnig som konfronterar åklagarens sakkunnige. I svensk rätt förväntas rättsläkaren vara objektiv och neutral i förhållande till olika parter intressen.²⁰² Det faktum att den sakkunnige ofta anlitas av polismyndigheten innebär inte att han eller hon ska föra fram åklagarens tolkning av bevisningen.²⁰³

4.3.3 Sannolikhetskala avseende grad av säkerhet

För att hantera det faktum att rättsmedicinska bedömningar är mer eller mindre osäkra används en fastlagd nomenklatur för graden av säkerhet i rättsläkarens slutsatser.²⁰⁴ Den rättsmedicinska nomenklaturen bygger på samma grundidé beträffande partiell sanning som har formulerats inom vetenskapsteorin, det vill säga att bedömningar ligger mellan absolut sant och absolut falskt.²⁰⁵ Rättsmedicinalverket förordar att olika sannolikhetsgrader i en sannolikhetskala används för att värdera säkerheten i de rättsmedicinska bedömningarna. Gradera uttrycks i termer av hur starkt en viss skada (bevisfaktum) talar för hypotesen att den uppkommit på

¹⁹⁹ Thiblin & Michard s. 137ff.

²⁰⁰ Thiblin & Michard s. 138.

²⁰¹ Thiblin & Michard s. 144f. Exempel på sådana medicinska termer som ska undvikas är hematom, lateralt, ulnart.

²⁰² Thiblin & Michard s. 22.

²⁰³ Dahlman s. 194.

²⁰⁴ Thiblin & Michard s. 139.

²⁰⁵ Thiblin & Michard s. 127.

ett visst sätt (bevistemat). Dahlman påpekar att sannolikheten således uttrycks i beviskraftstermer.²⁰⁶ De skalsteg som i första hand ska användas är *visar, talar starkt för, talar för, kan tala för, talar varken för eller emot*. RMV har vidare utarbetat en förklaring till skalstegen.²⁰⁷

¹Skalsteg

visar: Fynden/resultaten är typiska och alternativ är uteslutna.

talar starkt för: Fynden/resultaten har karakteristika som är typiska. Sannolikheten för alternativ är mycket liten.

talar för: Fynden/resultaten har karakteristika som är vanliga. Alternativ är möjliga men mindre troliga.

kan tala för/talar möjligen för: Fynden/resultaten har karakteristika som kan förekomma. Alternativ är näst intill lika troliga.

talar varken för eller emot/tillåter ingen slutsats om: Fynden resultaten har inga eller ospecifika karakteristika.

kan tala emot/talar möjligen emot: Fynden/resultaten har karakteristika som kan förekomma.

Alternativ är dock något mer troliga.

talar emot: Fynden/resultaten har karakteristika som är ovanliga. Alternativ är mer troliga.

talar starkt emot: Fynden/resultaten har karakteristika som är atypiska. Sannolikheten för alternativ är mycket stor.

utesluter: Fynden/resultaten är atypiska och utesluter detta alternativ.

förenligt med:

Angående uppkomstsätt: Skadan kan ha uppkommit på det angivna sättet, men kan även ha uppkommit på andra sätt.

Angående tidpunkt: Skadan kan ha uppkommit vid den angivna tidpunkten, men kan även ha uppkommit vid annan tidpunkt.

Bild A.

De olika gradstegen motsvarar det som inom vetenskapsmetodologin benämns ordinalskala. Den rättsmedicinska skalan anger en rangordning där en klass är mer av något än en annan men det går inte att ange ett siffervärde på hur de olika klasserna förhåller sig till varandra.²⁰⁸

Thiblin gör bedömningen att samstämmigheten i graderingen mellan olika läkare troligen är låg även om studier saknas.²⁰⁹ Mot denna bakgrund gör Thiblin också ett försök att finna beskrivningar till skalstegens grad av säkerhet genom en redovisning av vilket vetenskapligt och erfarenhetsmässigt underlag som skulle kunna krävas för respektive skalsteg. Samtidigt betonas noga att det är ett första trevande förslag och att det inte finns någon motsvarande modell etablerad idag.²¹⁰ Thiblin lyfter

²⁰⁶ Dahlman s. 197.

²⁰⁷ RMV, *Dokumentation vid rättsmedicinsk undersökning (obduktion)*, s. 3.

²⁰⁸ Thiblin & Michard s. 130.

²⁰⁹ Thiblin & Michard s. 134.

²¹⁰ Thiblin & Michard s. 130f.

också att en ökad tillämpning av Bayesiansk analys kanske i framtiden kommer att förändra förmedlingen av rättsmedicinska bedömningar genom att komplettera eller ersätta den använda semantiska nomenklaturen.²¹¹

Med argumentet att bedömningen är höggradigt subjektiv och att överensstämmelsen mellan olika läkare är låg förespråkar vissa rättsläkare att den graderade nomenklaturen bör överges helt. Istället föreslås att rättsläkaren endast ska ange om skadebilden bedöms vara förenlig med uppgivet händelseförlopp.²¹² Det finns dock invändningar även beträffande begreppet ”förenligt med” – särskilt beträffande begreppets användning när det gäller skadebilden i förhållande till uppgivet händelseförlopp.²¹³

I sammanhanget kan nämnas att Nationellt Forensiskt Centrum (NFC) har tagit fram en skala vilken används i NFC:s sakkunnigutlåtanden som hjälpmedel för domstolen vid bedömningen av beviskraften hos forensisk bevisning. Skalan har nio skalsteg från grad -4 till grad +4.²¹⁴ Skalstegen bygger på sannolikhetsbedömningar och varje steg motsvarar ett angivet sannolikhetsintervall. NFC har även försökt uttrycka de olika skalstegen med ord. Exempelvis har Grad +4 det verbala uttrycket ”resultaten talar extremt starkt för att...”²¹⁵ NFC har vidare en översättningstabell för skalstegen med verbala uttryck, förklaring samt intervall av resultatvärden.²¹⁶ Dahlman har i samband med NFC:s utlåtandeskala framhållit att de verbala formuleringarna kan tolkas på olika sätt och att det behövs siffror när det talas om sannolikheter.²¹⁷

²¹¹ Thiblin & Michard s. 68.

²¹² Thiblin & Michard s. 133f.

²¹³ Thiblin & Michard s. 132f.

²¹⁴ NFC, *Resultatvärdering i teori och praktik*, s. 15.

²¹⁵ Dahlman s. 43. Dahlman menar dock att de verbala uttrycken ger föga vägledning för den som inte förstår vad siffrorna bakom uttrycken betyder. Se även NJA 2003 s. 591 där HD prövar bevisvärdet av en DNA-analys.

²¹⁶ Polismyndigheten, *Översättningstabellen*, 2017-01-20.

²¹⁷ Dahlman s. 43.

4.3.4 Icke-medicinska omständigheter

Enligt RMV:s interna föreskrifter ska rättsläkaren iaktta försiktighet med att bygga sina slutsatser på omständigheter som det är rättens uppgift att bedöma, såsom vittnesuppgifter om vad som har inträffat.²¹⁸

Inom landets rättsläkarkår har dock funnits olika uppfattningar om den egna yrkesrollen och i vilken utsträckning rättsläkaren på eget initiativ bör beakta polisens utredningsmaterial i sitt arbete och aktivt medverka i brottsutredningen.²¹⁹ Enligt Thiblin innebär den rättsmedicinska expertrollen att rättsläkare enbart bör utgå från undersökningsfynden och inget annat när denna gör sina bedömningar.²²⁰ Många rättsläkare delar uppfattningen att det inte är en rättsmedicinsk uppgift att bedöma omständigheterna kring ett dödsfall och att det därför är fel att väga in dessa vid den rättsmedicinska bedömningen.²²¹

Från juridiskt håll har det även anförts att sakkunniga forensiker såsom rättsläkare som huvudregel inte bör ha någon kunskap om omständigheterna i det aktuella fallet.²²² Ibland har utifrån en vetenskaplig ståndpunkt även hävdats att rättsläkaren vid påbörjandet av obduktionen ska vara obekant med vad som hänt eftersom rättsläkaren då kan undersöka kroppen helt förutsättningslöst utan att påverkas av någon förutfattad mening.²²³ Sådana krav har dock inte ansetts möjliga i praktiken. Om obducerande rättsläkare inför en obduktion helt saknar kännedom om omständigheterna kring dödsfallet måste själva obduktionen utföras ”blint”.²²⁴ Vid en sådan obduktion behöver rättsläkaren både ta ut ryggmärg och företa fullständiga toxologiska, mikrobiologiska, radiologiska²²⁵ undersökningar av samtliga

²¹⁸ RMV, *Interna föreskrifter nr. 2006-05* s. 3f.

²¹⁹ SOU 2002:37 s. 94.

²²⁰ Thiblin & Michard s. 25.

²²¹ Thiblin & Michard s. 120.

²²² Diesen, *Bevisprövning i brottmål* s. 282.

²²³ Eriksson, *Handbok i Rättspsykologi*, s. 222.

²²⁴ Rognum, *Rättsmedicin*, s. 188.

²²⁵ Toxologi är läran om gifter, mikrobiologi är läran om bakterier och virus, och radiologi är läran om bilddiagnostik.

organ. En sådan modell skulle leda till en omöjlig arbetsbörda och höga kostnader.²²⁶

I sammanhanget ska framhållas synpunkten att omständigheterna i det enskilda fallet kan ha stor betydelse för undersökningens inriktning. Polismyndigheten rekommenderar att kopior på samtliga handlingar och uppgifter i polisutredningen, som inte uppenbart saknar intresse för den rättsmedicinska undersökningen, bör vidarebefordras till den rättsmedicinska avdelningen. Det kan röra sig om journalanteckningar om dödsfallet, anmälan om dödsfallet, utskrifter av vittnesförhör och fotografier.²²⁷

Det kan dock vara svårt för rättsläkaren vid sin bedömning att undvika att påverkas av omständigheterna kring dödsfallet.²²⁸ Vissa rättsläkare anser att typiska omständigheter alltid påverkar bedömningen oavsett om man erkänner det eller inte och att det därför är mer korrekt att redovisa detta.²²⁹ Ett identifierat problem med ett sådant arbetssätt är att sjukdomshistorien och uppgifter om omständigheter kring dödsfallet kan tillmätas för stor betydelse vid bedömningen.²³⁰

En svårighet med användandet av icke-medicinska omständigheter är att rättsläkaren inte har kontroll över vilken indata som tillhandahålls i underlaget. Rättsläkaren får hålla till godo med det material som polisen skickar.²³¹ Problematiken kan illustreras med den rättsmedicinska obduktion som företogs i fallet Osmo Vallos. Vallo dog i samband med ett polisingripande och fallet blev medialt uppmärksammat.²³² Vid den första rättsmedicinska obduktionen hade rättsläkarna inte tillgång till allt relevant skriftligt förundersökningsmaterial. Trots att förhör hade hållits med 10

²²⁶ Rognum, *Rättsmedicin*, s. 188.

²²⁷ PM 2016:14, s. 6.

²²⁸ Thiblin & Michard s. 120.

²²⁹ Thiblin & Michard s. 120.

²³⁰ Rognum, *Rättsmedicin*, s. 189.

²³¹ Thiblin & Michard s. 75.

²³² SOU 2002:37 s. 92.

vittnen hade rättsläkarna endast tillgång till *ett* vittnes förhörprotokoll. I detta protokoll fanns inga uppgifter om våld mot Vallo vilket kan ha inverkat på omfattningen av den rättsmedicinska undersökningen. I de förhör som inte överlämnats till rättsläkarna framgick att sex vittnen hade uppgivit att en polisman utövat våld mot Vallo.²³³ Fallet tydliggör att det kan finnas omständigheter som rättsläkaren inte känner till oaktat att denne som regel är involverad i förundersökningen.

I Osmo Vallo-utredningen konstaterades att det är viktigt att rättsläkaren har god information om vad som framkommit under brottsutredningen eftersom det annars kan medföra att den rättsmedicinska undersökningen inte genomförs på ett adekvat sätt.²³⁴

Det finns också rättsläkare som menar att bedömningen ska göras av fallet i sin helhet med hjälp av en sammanvägning av medicinska fynd och rättsläkarens egen bedömning av övrig bevisning.²³⁵

Thiblin menar att om rättsläkaren vill förmedla en samlad bedömning av fynden och omständigheterna måste detta redovisas genom användandet av formuleringen: ”[u]ndersökningsfynden och *omständigheterna* talar starkt för att skadorna helt eller delvis har tillfogats av annan person”.²³⁶

För det fall rättsläkaren beaktar icke-medicinska omständigheter vid sin bedömning kan det uppstå problem vid domstolens bevisvärdering. Om experten beaktat omständigheter som inte är medicinska uppkommer för domstolen frågan vilka bevisfakta som utgör underlag för expertens bedömning. Genom sin inblandning i förundersökningen kan rättsläkaren ha kännedom om vissa omständigheter samtidigt som det finns andra omständigheter som rättsläkaren kanske inte känner till. Tar domstolen fasta

²³³ Huruvida det bristfälliga skriftliga underlaget i realiteten fick negativa konsekvenser ansågs beroende av vilka muntliga uppgifter som lämnats från undersökningsledaren till rättsläkaren.

²³⁴ SOU 2002:37 s. 95.

²³⁵ SOU 2002:37 s. 95.

²³⁶ Thiblin & Michard s. 121.

på expertens bedömning utan att beakta bevisfakta som den sakkunnige inte känner till så kan dessa bevisfakta bli förbisedda. Å andra sidan kan det bli en *dubbelräkning* om domstolen väger in bevisfakta som experten redan har beaktat.²³⁷

En av slutsatserna i Osmo Vallo-utredningen var att rättsläkarens roll behövde preciseras så att det klarlades att en rättsläkares bedömningar måste ha stöd i de påträffade medicinska fynden.²³⁸ Ett sådant klargörande skulle tydliggöra att den rättsliga delen av rättsläkaryrket består i att rättsläkarens kunskap anlitas inom rättsystemet, inte i att rättsläkarens ska vara hälften läkare, hälften domare.²³⁹

De frågor som uppmärksammades i betänkandet Osmo Vallo ledde till en utredning med uppdrag att göra en översyn av den rättsmedicinska verksamheten.²⁴⁰ Utredningen uppmärksammade att det rådde olika uppfattningar hos inblandade beträffande rättsläkarens roll i förhållande till användandet av annan icke-medicinsk bevisning. Rapporten framhöll att det är uppenbart att det inte ingår i rättsläkarens uppgifter att på ett direkt sätt värdera vittnesuppgifter eller annan icke rättsmedicinsk bevisning. Vidare betonades att rättsläkaren inte bör uttala några som helst slutsatser som uttryckligen baseras på annat än de medicinska fynden. Samtidigt poängterades att ”uttalanden som på ett ohöjlt sätt görs utanför rättsläkarens kompetensområde torde dock vara relativt lätta för den beställande myndigheten och i slutändan för domstolen att upptäcka och bortse från”. Utredningen fann det mer bekymmersamt när rättsmedicinska slutsatser på ett mindre tydligt sätt drogs mot bakgrund av annat än de medicinska fynden. Avslutningsvis anfördes att rättsläkare inte bör på ett mer indirekt, subtilt sätt värdera den övriga bevisningen.²⁴¹

²³⁷ Dahlman s. 196.

²³⁸ SOU 2002:37 s. 99f.

²³⁹ SOU 2002:37 s. 101.

²⁴⁰ SOU 2006:103.

²⁴¹ SOU 2006:103 s. 65.

Vidare menade utredningen att i den mån det föreligger exempelvis vittnesuppgifter när den rättsmedicinska undersökningen genomförs är det naturligt att dessa i viss utsträckning påverkar utförandet av och inriktningen vid själva undersökningen. Det befanns också självklart att den övriga utredningen får genomslag i det rättsmedicinska utlåtandet genom att de rättsmedicinska slutsatserna presenteras mot bakgrund av kunskap om vad som annars framkommit i ärendet. Utredningen fann dock angeläget att åter betona att den övriga utredningen inte får tillåtas påverka bedömningarna av de medicinska fynden. Ett händelseförlopp som baseras på de medicinska fynden och som framstår som sannolikt blir enligt utredningen inte mer sannolikt ur rättsmedicinsk synvinkel för att förloppet vinner starkt stöd av vittnesuppgifter eller annan utredning. En rättsmedicinsk slutsats bör inte kunna förstärkas eller försvagas av icke rättsmedicinsk bevisning.²⁴²

4.4 Rättslig och naturvetenskaplig bevisvärdering

I en debattartikel i Läkartidningen har det ifrågasatts om rättsmedicinen är vetenskaplig. Artikelförfattarna kritiserade evidensnivån i rättsmedicinsk diagnostik samt polisers och juristers oförmåga att kritiskt värdera rättsmedicinska bedömningar.²⁴³ Rättslig bevisvärdering skiljer sig från en naturvetenskaplig evidensvärdering. Förutsättningarna för rättslig bevisvärdering finns i det processrättsliga regelverket. Dahlman menar att den rättsliga bevisvärderingen har en egen karaktär och att denna ibland utförs på ett sätt som skiljer sig fundamentalt från vetenskaplig evidensvärdering.²⁴⁴

Att den rättsmedicinska bedömningen ska inneha juridisk neutralitet innebär att rättsläkaren ska skilja på företeelser som är juridiska respektive medicinska. En grundregel är att rättsläkaren uttalar sig om

²⁴² SOU 2006:103 s. 66.

²⁴³ Leijonhufvud & Lynöe.

²⁴⁴ Dahlman s. 23.

uppkomstmekanismer för ett visst medicinskt fynd och om möjligt även uppkomstsättet på en övergripande nivå.²⁴⁵ Det åligger rättsläkaren att genom sträng självzensur hålla sig inom sitt specialismråde.²⁴⁶

Att juridisk ontologi ska ha företräde över den naturvetenskapliga i juridiska sammanhang innebär inte att naturvetenskapliga bedömningar skulle vara irrelevanta i en juridisk kontext.²⁴⁷ Naturvetenskaplig bevisning värderas högt och den kan ibland tillåtas ta över delar av den juridiska bevisningen.²⁴⁸ Om man i en juridisk kontext ger de naturvetenskapliga beviskraven och den naturvetenskapliga ontologin företräde, så får man svar på en naturvetenskaplig fråga i stället för en juridisk.²⁴⁹

HD har fastslagit gällande skakvåld att för att det av endast det förhållandet att vissa kroppsskador föreligger, ska kunna vara ställt utom rimligt tvivel att dessa har orsakats av någon på ett brottsligt sätt krävs det att slutsatsen vilar på en vetenskaplig ståndpunkt som det finns mycket starka belägg för.²⁵⁰ Samtidigt måste det vara i praktiken vara uteslutet att det finns alternativa förklaringar till skadorna. Vidare anförde HD att det är en helt annan situation om kunskaper inom den rättsmedicinska vetenskapen används som bevis i mål där det också finns annan bevisning. Enligt Victor torde uttalandet förstås som att rättsmedicinska utsagor, vilka precis som andra utsagor alltid lämnar visst utrymme för att alternativa förklaringar kan finnas, ska värderas olika i olika sammanhang.²⁵¹

²⁴⁵ Thiblin & Michard s. 138.

²⁴⁶ Thiblin & Michard s. 78.

²⁴⁷ Wahlberg, *Legal Questions and Scientific Answers*, s. 57.

²⁴⁸ Thiblin & Michard s. 27.

²⁴⁹ Wahlberg, *Rätt svar på fel fråga* s. 895.

²⁵⁰ NJA 2014 s 699.

²⁵¹ Victor s. 78.

5 Undersökning

5.1 Undersökningsmetod

Utgångspunkten för samtliga frågeställningar är att utreda transparensen hos den rättsmedicinska bedömningen. Detta görs genom granskning av hur sakkunnigbeviset redovisas i fråga om form, underlag och presentation. Resultatet redovisas dels i form av ett kvantitativt utfall sammanställt i tabellform dels genom exempel ur obduktionsprotokoll och domar.

Undersökningsmaterialet utgörs av 28 tingsrättsdomar med 29 tillhörande obduktionsrapporter.²⁵² Samtliga domar med tillhörande obduktionsrapport har numrerats och resultatet redovisas med hänvisning till dessa nummer.²⁵³ I 20 fall är brottsrubriceringen mord, i två fall dråp och i sju fall vållande till annans död.

Under nedan angivna rubriker redovisas undersökningens frågeställningar respektive resultat.

5.2 Utredningsunderlag

Tabell 1 Rättsläkarens utredningsunderlag enligt obduktionsrapporten

Fråga	Helt	Delvis	Inte alls
Framgår under rubriken utredningsunderlag vilket utredningsunderlag RL haft tillgång till?	19 (66 %)	9 (31 %)	1 (3 %)

Svarsalternativen har uppställts utifrån rättens möjlighet att förstå vilken information som åsyftas. Materialet har bedömts som:

- *Framgår helt* när alla utredningshandlingar går att identifiera. För förhör gäller att handlingen är redovisad med typ av handling samt

²⁵² För urval av material se metodavsnittet avsnitt 1.3 ovan.

²⁵³ Se etiska avväganden i avsnitt 1.6 ovan.

antingen identifikationsnummer (ex. diarienummer) eller datum med klockslag.

- *Framgår delvis* när alla utredningshandlingar är redovisade med typ av handling eller information och för förhör även datum.
- *Framgår inte alls* när det inte redovisas några utredningshandlingar alternativt handlingarna som redovisas inte uppfyller kraven för att bedömas som *framgår delvis*.

För att tydliggöra vilka handlingar som rättsläkaren haft möjlighet att ta del av vid undersökningen ska sådana handlingar redovisas i obduktionsrapporten. Under rubriken utredningsunderlag ska särskilt anges de handlingar som rättsläkaren haft tillgång till.²⁵⁴ Av de 29 granskade utlåtandena har 29 en rubrik benämnd ”utredningsunderlag”. I 28 fall anges ett antal handlingar under rubriken medan ett utlåtande helt saknar redovisning av handlingar under denna rubrik.²⁵⁵ Härvid kan noteras att i det sistnämnda utlåtandet har det i bakgrundsinformationerna antecknats ”ur de tillgängliga polisutredningshandlingarna [...]”. Genom anteckningen framgår att rättsläkaren har haft tillgång till visst utredningsmaterial men av utlåtandet går det alltså inte att utläsa vilka handlingar detta varit.

Antalet handlingar som anges under rubriken utredningsunderlag varierar kraftigt – som mest anges 48 handlingar.²⁵⁶ Handlingar som förekommer ofta är polisanmälan och journalhandlingar. I 13 utlåtanden noteras att rättsläkaren haft tillgång till förhör.

Detaljnivån på redovisningen av utredningsunderlaget varierar. Av de obduktionsrapporter som kategoriserats till gruppen *framgår delvis* kan nämnas en notering om information från polisen utan närmare specifikation

²⁵⁴ Se avsnitt 4.3.1 ovan.

²⁵⁵ Utlåtande 17.

²⁵⁶ Utlåtande 28.

än datum.²⁵⁷ I en annan obduktionsrapport anges epost med datum. Däremot anges inte vem som upprättat eposten eller vad den innehållit.²⁵⁸

Av de obduktionsrapporter där utredningsunderlaget bedömts som *framgångsrikt* kan nämnas en rapport där alla förhör angetts med diarienummer, tid, datum och förhørsledare samt hur många sidor dokumentet innehåller. I samma rapport har promemorior angetts med diarienummer och namn på den som upprättat handlingen.²⁵⁹

5.3 RMV:s nomenklatur

I denna del undersöks om det av materialet kan utläsas om RMV:s rekommenderade skalsteg använts vid bedömningen av dödsorsak och dödssätt samt om förklaringen till skalstegen bifogats rapporten.

Tabell 2 RMV:s skalsteg och förklaring i obduktionsrapporten

Fråga	Helt	Delvis	Inte alls
Har bedömningen av dödsorsak och dödssätt angetts med RMV:s skalsteg?	28 (97 %)	1 (3 %)	–
Har RMV:s förklaring till skalstegen bifogats?	29 (100 %)	–	–

Materialet har bedömts som:

- *helt* när bedömningen av både dödsorsak och dödssätt har angetts med RMV:s skalsteg.
- *delvis* när bedömningen av antingen dödsorsak eller dödssätt har angetts med RMV:s skalsteg.

²⁵⁷ Utlåtande 2.

²⁵⁸ Utlåtande 12.

²⁵⁹ Utlåtande 13.

- *inte alls* när varken bedömningen av dödsorsak eller dödssätt har angetts med RMV:s skalsteg.

I alla utom en av de undersökta obduktionsrapporterna redovisas slutsatserna beträffande dödsorsak och dödssätt helt med gradering enligt rekommenderade skalsteg. I en obduktionsrapport redovisas bedömningarna delvis med RMV:s skalsteg. Dödssättet anges med skalstegen medan dödsorsaken enbart anges som ”den påvisade stickskadnan med inre och yttre förblödning” utan skalsteg.²⁶⁰

I ett utlåtande så har en slutsats avseende mordvapen angetts i andra termer än skalstegen genom att det uttrycks att ”[...] och det är osannolikt att dessa skador tillfogats med den i inkomna bildmaterialet avbildade köttyxan[...]”²⁶¹

Granskningen visar också att till samtliga obduktionsrapporter har den av RMV framtagna förklaringen till skalstegen bifogats (se bild A i avsnitt 4.3.3).

²⁶⁰ Utlåtande 1.

²⁶¹ Utlåtande 3. I obduktionsrapporten har dödssätt och dödsorsak angetts i enlighet med skalan varför rapporten bedöms som *används helt*.

5.4 Icke-medicinska omständigheter

I denna del undersöks om det av materialet kan utläsas om andra omständigheter än de medicinska fynden inverkat på rättsläkarens bedömning samt huruvida dessa omständigheter i sådant fall preciseras.

Tabell 3 Andra omständigheter än de medicinska fynden beaktas

Fråga	Ja	Nej
Anges att andra omständigheter än de medicinska fynden beaktats vid bedömning av <i>dödsorsak</i> ?	16 (55 %)	13 (45 %)
Anges att andra omständigheter än de medicinska fynden beaktats vid bedömning av <i>dödssätt</i> ?	18 (62 %)	11 (38 %)

Beträffande dödsorsak anges i 16 obduktionsrapporter att omständigheterna beaktats. Vid bedömningen av dödssätt anges i 18 fall att omständigheterna beaktats.

Tabell 4 Precisering av åsyftade omständigheter

Fråga	Helt	Delvis	Inte alls
Preciseras <i>vilka</i> omständigheter - i de fall RL angivit att omständigheterna beaktats - vid bedömningen av dödsorsak?	–	6 (38 %)	10 (63 %)
Preciseras <i>vilka</i> omständigheter - i de fall RL angivit att omständigheterna beaktats - vid bedömningen av dödssätt?	1 (6 %)	6 (33 %)	11 (61 %)

Materialet har bedömts som:

- *helt* när det uttryckligen framgår vilken omständighet rättsläkaren beaktat.
- *delvis* när rättsläkaren anger något utöver omständigheterna (ex ”omständigheterna som de beskrivs i bakgrunden”).
- *inte alls* när rättsläkaren endast anger ”fynden och omständigheterna”.

På vilket sätt rättsläkaren specificerar vad som åsyftas med omständigheterna varierar mellan utlåtandena. Beträffande dödsorsak anges i 16 utlåtanden att omständigheterna beaktats. Av dessa preciseras omständigheterna *delvis* i 6 fall. I ett fall noteras att "[...] omständigheterna (polisrapporten) talar för att dödsfallet [...]"²⁶² En annan anger att "undersökningsfynden sammantaget med omständigheterna (patientjournaler) visar [...]"²⁶³ Vid bedömningen av dödsorsak preciseras omständigheterna inte helt i något fall.

Vid bedömningen av dödssätt har rättsläkaren i 18 fall uttryckligen angivit att omständigheterna beaktats. Vid ett av dessa anges avseende dödssätt att undersökningsfynden och omständigheterna tillåter "ingen säker slutsats om omständigheterna kring branden och dess start, varför dödssättet ur rättsmedicinsk synpunkt bedöms som oklart"²⁶⁴.

I ett utlåtande kan särskilt noteras den ordningsföljd som använts vid bedömningen av dödssätt. I utlåtandet anges att "[o]mständigheterna *talat starkt för* [min kursivering] att döden orsakats av en olyckshändelse och fynden är förenliga med detta. Inga fynd talande för annans handverkan har framkommit"²⁶⁵.

I sex utlåtanden specificeras omständigheterna *delvis*. I ett av dessa konkretiseras omständigheterna till "fynden och omständigheterna såsom de beskrivits i de insända polishandlingarna"²⁶⁶ medan rättsläkare i ett annat utlåtande anger "fynden i kombination med omständigheterna i inkommet utredningsmaterial"²⁶⁷. Endast ett utlåtande specificerar helt vilka omständigheter som inverkat på bedömningen. Av detta utlåtande framgår att "undersökningsfynden sammantaget med omständigheterna

²⁶² Utlåtande 9.

²⁶³ Utlåtande 22.

²⁶⁴ Utlåtande 25.

²⁶⁵ Utlåtande 12.

²⁶⁶ Utlåtande 24.

²⁶⁷ Utlåtande 14.

(vittnesuppgifter om att mannen fallit till marken jämte en person som höll ett knivliknande föremål) således starkt talar för [...]”²⁶⁸

5.5 Muntlig bevisning

I denna del undersöks om det vid huvudförhandlingen har hållits förhör med rättsläkaren, om rättsläkaren i sådant fall hörts som sakkunnig och om det i domen noteras att förhöret inneburit att rapporten eller bedömningen förklarats, förtydligats, kompletterats eller ändrats.

Tabell 3 Muntlig bevisning och uppgifter i förhör

Fråga	Ja	Nej
RL muntligen förhörd vid HF?	22 (76 %)	7 (24 %)
Lämnar RL nya uppgifter i förhöret?	16 (73 %) ^a	6 (27 %) ^b
Ändrar RL val av skalsteg i förhöret?	2 (9 %) ^c	20 (91 %) ^d

^{a-d} Av de 22 fall där rättsläkaren är muntligen förhör vid huvudförhandlingen.

I 22 fall har rättsläkaren hörts muntligen vid huvudförhandlingen. I ett mål har förhör genomförts genom sakkunnigförhör.²⁶⁹ I resterande mål hördes rättsläkare som vittnen. Det kan noteras att åklagaren i 3 av dessa mål kallade rättsläkaren som ”sakkunnigt vittne”.²⁷⁰

I 16 av 22 domar där rättsläkaren förhörts noteras beträffande den rättsmedicinska bevisningen uppgifter i domen som inte går att utläsa i obduktionsprotokollet. Sådana uppgifter avser såväl förtydliganden och förklaringar vilka inte framgår i obduktionsrapporten, som ändringar av rättsläkarens bedömning. Samtidigt bör påtalas att det faktum att det inte antecknats någon ny uppgift i domen inte per se innebär att det vid övriga förhör inte framkommit nya uppgifter.

²⁶⁸ Utlåtande 22.

²⁶⁹ Dom 28. I detta mål hördes båda de rättsläkare som författat obduktionsrapporten.

²⁷⁰ Dom 9, dom 21 och dom 27.

I ett förhör förtydligar rättsläkaren sin bedömning. I utlåtandet anges att dödsorsaken ”varit blodsaspiration till luftvägarna och yttre förblödning” vilket rättsläkaren i förhör uttrycker som att offret ”kvävdes helt enkelt av blodet och dog”.²⁷¹

I ett annat mål förklarar rättsläkaren avseende bedömningen att skadorna orsakats av trubbigt våld från annan person att hon ”bara har tittat på kroppsfyndet när hon gjorde bedömningen [...] Hon har då tittat på hela skadebilden, dvs inklusive övriga skador på kroppen”.²⁷² Även i ett annat mål kommenterar rättsläkaren vad bedömningen baserats på. I förhöret tillägger rättsläkaren att när rättsläkarna gjort bedömningen att det är möjligt att det gått till såsom den tilltalade beskrivit så har de gjort en helhetsbedömning av skadebilden och rekonstruktionsfilmen.²⁷³

I ett mål angående strypmord bekräftar rättsläkaren slutsatserna i rapporten i förhöret. Vidare noteras i domen att rättsläkaren har tillagt ”att han utöver obduktionen tagit del av delar av den kriminaltekniska undersökningen och att han inte kan se att det finns några andra alternativa förklaringar till dödsfallet.”²⁷⁴

I två mål förekommer det att rättsläkaren vid förhör ändrar sitt tidigare val av skalsteg. I ett av dessa hördes båda rättsläkarna som författat obduktionsrapporten två gånger vardera. Vid det första förhöret uppgav den ena av de två rättsläkarna att ”graderingen på skalan är svår och det inte går att sätta ett numeriskt värde”. Vid det andra förhöret ändrade rättsläkaren sin sannolikhetsbedömning från skalsteget *talat starkt för* till skalsteget *talat för*. Samtidigt uppgav rättsläkaren att ”sannolikhetsskalan är trubbig, att det var svårt att ange exakt var på den man befann sig[...]”²⁷⁵ Beträffande den andra rättsläkaren konstaterades att han i förhöret stod fast vid slutsatsen

²⁷¹ Dom 8.

²⁷² Dom 10.

²⁷³ Dom 1.

²⁷⁴ Dom 27.

²⁷⁵ Dom 28.

talat starkt för. I domen noteras att rättsläkaren även fick frågan om han skulle känna sig bekväm med att man utifrån endast den rättsmedicinska utredningen kom fram till att det måste ha rört sig om annans våld. Svaret blev att han skulle kunna leva med det *och* med motsatsen. Rättsläkaren la även till att han ”värjer sig för” att vara den som ska besluta domen.²⁷⁶

I ett mål angående mord framgick att rättsläkaren som underlag för sin bedömning av dödsorsak använt vittnesuppgifter. I domen antecknar domstolen från förhöret med rättsläkaren att denne skulle använt ett annat skalsteg om inte vittnesförhöret funnits med som underlag. I utlåtandet angav rättsläkaren att ”undersökningsfynden i kombination med uppgifterna i inkommet utredningsmaterial *visar* [min kursivering] att [...]”.

Under förhöret med rättsläkaren uppgav denne att ”hans slutsatser när det gäller dödssättet vilar på en kombination av skadefynden och uppgifter från vittnen. Enbart på grund av fynden på halsen kan det inte uteslutas att skadan var självtillfogad även om den inte är typisk för ett sådant handlingssätt. Även om han inte hade haft tillgång till vittnesuppgifter skulle han ha kunnat uttala att undersökningsfynden *starkt talar för* [min kursivering] att döden orsakats av en annan person”.²⁷⁷

I två mål gör rättsläkare uttalanden om juridiska entiteter under förhör. I ett mål kallas en neuropatolog från RMV – för att uttala sig beträffande de bedömningar de obducerande rättsläkarnas bedömningar. Tingsrätten konstaterar att den sakkunnige haft tillgång till materialet och ”förklarat att han utifrån den samlade bilden inte hade bedömt detta fall som misshandel.”²⁷⁸

²⁷⁶ Dom 28.

²⁷⁷ Dom 14.

²⁷⁸ Dom 28.

I ett mål avseende knivmord uttalar rättsläkaren att ”när det gäller under vilka omständigheter som sticket har utdelats går det inte att utifrån obduktionsfynden dra några slutsatser angående graden av avsikt i handlingen”.²⁷⁹

5.6 Domstolens värdering av sakkunnigbevisningen

Eftersom ett syfte med granskningen är att undersöka om det är transparent för domstolarna vilka ingångsdata som använts för den rättsmedicinska sakkunnigbevisningen vore det naturligtvis önskvärt att kunna redovisa hur utlåtande och förhör värderats av domstolarna. Samtliga granskade domar innehåller någon form av hänvisning för domstolens behandling av den medicinska sakkunnigbevisningens betydelse i målet. Emellertid är variationerna i redogörelsernas omfattning och detaljgrad av sådan art att det vore vanskligt att genomföra någon form av kvantitativ beskrivning i detta avseende. Istället presenteras här exempel ur materialet – för att söka belysa hur domstolarna redovisar sina resonemang beträffande bevisvärderingen av det rättsmedicinska sakkunnigbeviset.

I en dom där den tilltalade frikänns för vållande till annans död framhålls att ”av avgörande betydelse är dock det rättsmedicinska obduktionsutlåtandet och rättsläkarens vittnesuppgifter.[...] Det ska också noteras att det finns en viss osäkerhet redan kring rättsläkarens bedömning, i vilken han anger skalsteget talar för, vilket innebär att fynden/resultaten har karakteristiska som är vanliga och alternativ är möjliga men mindre troliga”.²⁸⁰

I ett mål angående knivmord konstaterar domstolen ”att det var knivhugget som dödade A [min anonymisering] har tydligt framkommit genom både den rättsmedicinska obduktionen och förhöret med rättsläkaren”.²⁸¹

²⁷⁹ Dom 16.

²⁸⁰ Dom 9.

²⁸¹ Dom 22.

I en dom vari de tilltalade frikänns från vållande till annans död konstaterar domstolen först att det finns undersökningar som inte gjorts. ”Man har således inte analyserat för t.ex. kalcium-, D-vitamin- eller kopparvärde. Det finns ytterligare analyser som har diskuterats i målet och som inte är gjorda”. Sedan redogörs för förhör vari rättsläkaren förklarar att analyser efter döden inte är tillförlitliga. Domstolen konstaterar därefter det tycks vara så att man inte nu kan komma till rätta med den osäkerhet som ligger i att analyserna inte är gjorda. I samma dom anför domstolen att det ”förutom trubbigt våld i allmänhet – som är ett ganska intetsägande uttalande” inte anges någon annan rättsmedicinsk förklaring till hur frakturerna ska ha uppkommit. Efter ytterligare redogörelse för rättsläkarnas framförda förklaringar finner domstolen att man måste ”sätta ett frågetecken för hur mycket som – rättsmedicinskt sett – talar för att just annans våld är en rimlig förklaring till frakturerna”.²⁸²

I ovanstående mål resonerar domstolen också kring rättsläkarens val av skalsteg.²⁸³ Domstolen konstaterar att det valda uttrycket ”talar starkt för” enligt den bifogade sannolikhetsskalan betyder att ”sannolikheten för alternativ är mycket liten. Läst efter orden kan det knappast anses innebära att alternativ är i praktiken uteslutna”. Vidare uttrycks att ”endast att ta del av en slutsats i skrift och jämföra den med en skala ger emellertid av uppenbara skäl inte en nyanserad bild”.

²⁸² Dom 28.

²⁸³ Dom 28.

6 Slutsatser

Nedan prövas granskningens resultat i förhållande till uppsatsens frågeställningar.

6.1 Bristande transparens i obduktionsrapporternas bedömning

Granskningen syftar till att undersöka om den rättsmedicinska bedömningen förmedlas på ett transparent sätt. För detta ändamål har undersökts dels om det är transparent med vilken grad av säkerhet rättsläkaren gör sin bedömning och dels transparensen beträffande det underlag som inverkat på rättsläkarens bedömning.

Inledningsvis kan konstateras att i nästintill alla granskade obduktionsutlåtanden uttrycktes graden av säkerhet i slutsatserna i enlighet med nomenklaturen i den rekommenderade sannolikhetsgraderingsskalan. Detta resultat bedöms fördelaktigt ur transparensynpunkt eftersom att rättsläkarna använder en gemensam terminologi främjar samstämmighet och konsekvens. En gemensam utgångspunkt kan också antas minska utrymmet för subjektivitet i bedömningarna. Att alla rättsläkare redovisar sina utlåtanden enligt samma standard, det vill säga med samma utlåtandeskala, förbättrar förutsättningarna för domstolarna att förstå graden av säkerhet i bedömningen.

I en av de granskade obduktionsrapporterna har bedömningen av dödsorsak redovisats utan skalsteg eller annan form av sannolikhetsgradering. En sådan redovisning blir i princip inte möjlig för domstolen att värdera eftersom det inte framgår med vilken säkerhet fynden talar för deltemat, i detta fall dödsorsaken. Även om rättsläkaren finner att det är ”bevisat” att det är en viss skada som utgör dödsorsak behöver det inte innebära att domstolen finner det bevisat. Domstolen måste ges möjlighet att bedöma

den rättsmedicinska bevisningen efter juridiska beviskrav och därför bör alltid slutsatserna kring dödssätt och dödsorsak uttryckas i beviskraftstermer genom användningen av en sannolikhetsgraderingsskala.

Samtidigt måste noteras att det i muntliga förhör har förekommit att rättsläkare ändrat sin bedömning beträffande skalsteg. I ett mål har rättsläkaren också två gånger uttryckligen kommenterat att det är svårt att veta var på skalstegen man ska lägga sig. I doktrinen har gjorts ett försök att närma sig en mer enhetlig bedömning genom att för respektive skalsteg redovisa en relation till vetenskapsteoretiska överväganden men i dagsläget finns ingen vedertagen modell som hjälp för rättsläkaren att hitta det skalsteg som bäst representerar dennes bedömning. Mot denna bakgrund kan det finnas viss risk för att användningen av den fastslagna nomenklaturen kan ge en form av ”falsk säkerhet”.²⁸⁴

Beträffande osäkerheten vid tillämpningen av skalstegen kan en jämförelse göras med NFC:s utlåtandeskala vilken använder sig av både siffror och verbala uttryck.²⁸⁵ Denna utlåtandeskala kan i sammanhanget sägas vara tydligare genom att den uttrycker sannolikheten såväl i siffror som i ord. Samtidigt är det skillnad mellan den rättsmedicinska bevisningen och den bevisning NFC hanterar då den senare lättare kan ges ett statistiskt-matematiskt värde. Jämförelsen blir inte helt rättvisande eftersom kriminalteknisk bevisning ofta har möjlighet att använda forskning och statistik i en annan utsträckning än rättsmedicinsk bevisning som baseras på obduktionsresultat. Icke desto mindre kan NFC:s erfarenheter av dess sannolikhetsgradering vara värdefulla som underlag för en möjlig utveckling av verktyget för redovisningen av rättsmedicinska fynd.

En viktig förutsättning för att rätten ska kunna bedöma utredningens robusthet är att rätten känner till vilka ingångsdata som funnits tillgängliga vid rättsläkarens bedömning. I det material som ingått i granskningen

²⁸⁴ Som tidigare redovisats i avsnitt 4.3.3 ovan bedömer Thiblin att samstämmigheten i gradering av säkerhet mellan olika rättsläkare är låg.

²⁸⁵ Se avsnitt 4.3.3 ovan.

angavs utredningshandlingar som rättsläkaren haft tillgängliga vid obduktionen i de flesta fall. Dock saknade många handlingar tillräckliga uppgifter för att rätten skulle kunna bedöma vilken information eller handling som åsyftades. I något fall antecknades exempelvis ”information från polisen”. Beteckningen är ett brett begrepp som lite tillspetsat kan omfatta vad som helst som polisen haft kännedom om såsom förhör, promemorior, bilder, sms, journaler, kriminalteknisk information etc. Det finns även benämningar som ”epost” och ”pm” som jag menar kräver precisering med datum och avsändare för att det ska vara möjligt att identifiera materialet och informationen.

Vittnesuppgifter kan ändras över tid och behöver anges med datering, journaler kan vara skrivna för andra ändamål än rättsliga och polisens utredningsunderlag kan kompletteras i efterhand. Det är därför en grundförutsättning att handlingarna i underlaget är daterade för att det ska vara möjligt att göra en bedömning av vad underlaget innefattar. Det finns också exempel på utredningshandlingar som är helt identifierbara genom att på ett utförligt sätt presentera datum, diarienummer m.m. Jag menar att detta sätt att presentera utredningsunderlaget bör eftersträvas för alla obduktionsrapporter.

Samtidigt ska understrykas att det inte tycks finnas några gemensamt framtagna riktlinjer som anger exakt hur underlaget ska beskrivas i rapporten. Det är inte självklart att rättsläkaren är införstådd med vikten av att underlaget anges på ett så preciserat sätt att det blir transparent för domstolen vilka uppgifter som ingår.

De mål som granskas i utredningen rör de svåraste brotten och tillhör den måltyp där det medicinska sakkunnigbeviset kan få avgörande betydelse för utgången. Urvalet är således selekterat till mål där bristande kvalitetssäkring av materialet kan få avgörande konsekvenser för enskilda individer. Det är därför bekymmersamt att det i ett utlåtande inte redovisas några utredningshandlingar och det samtidigt framgår att omständigheterna

beaktats vid bedömningen av både dödssätt och dödsorsak. Ingångsdata som utgjort de omständigheter som inverkat på rättsläkarens slutsatser framgår således inte.

Den detaljeringsgrad med vilken utredningshandlingarna preciseras varierar. Domstolen kan i flera fall inte göra sig en uppfattning om vilken information som rättsläkaren haft tillgång till eller varifrån informationen kommer - vittnen, polis eller journaler? Detta utgör en transparensbrist som medför att domstolens möjlighet till insyn i rättsläkarens bedömningsunderlag försvåras. Domstolen bör ha en rimlig möjlighet att i vart fall säkerställa att rättsläkaren grundat sin bedömning på ett korrekt underlag. För att kunna avgöra om rättsläkarens slutsatser bygger på korrekta premisser måste domstolen också ha kännedom om vilket underlag som varit tillgängligt.

För det fall andra omständigheter än de rent medicinska fynden beaktas vid bedömningen redovisas detta som regel genom att begreppet *fynden och omständigheterna* används. Som framgår av undersökningens resultat saknas i den övervägande delen av utlåtandena närmare precisering av vilka omständigheterna som inverkat på bedömningen. När rättsläkaren i dessa fall refererar till ”omständigheterna” är det inte tillräckligt transparent vilka omständigheter som åsyftas samt i vilken mån respektive omständighet inverkat på bedömningen. Endast ett utlåtande preciserade uttryckligen den omständighet som åsyftades.²⁸⁶ Ur transparensynpunkt menar jag att ett sådant tillvägagångssätt måste eftersträvas där icke-medicinska omständigheter, om de inverkar på bedömningen, uttryckligen preciseras.

Sammanfattningsvis kan konstateras att i flera fall kan således domstolen varken kontrollera vilken indata rättsläkaren haft som underlag eller avgöra vilka omständigheter som åsyftas när rättsläkaren redovisar sin bedömning av dödsorsak och dödssätt. Detta medför att för en viktig del av bevisningen

²⁸⁶ Se utlåtande 22 samt avsnitt 5.4 ovan.

brister transparensen beträffande vilka bevisfakta som inverkat på den rättsmedicinska bedömningen.

6.2 Förhöret kan öka transparensen

Undersökningen har visat att det muntliga förhöret med rättsläkaren under huvudförhandlingen många gånger har innehållit nya uppgifter såsom förtydliganden och förklaringar. I en dom anför domstolen beträffande bedömningen av skalstegen att det inte ger en nyanserad bild att endast ta del av dessa i skrift och att rätten därför sätter högt värde på de uppgifter som lämnats i förhör. Domstolens uppfattning står i samklang med de uttalanden från rättsläkare angående svårigheter att med val av skalstegen.

I de mål där muntligt förhör med rättsläkaren hölls framkom nya uppgifter i 73 % av fallen. Enligt min uppfattning är det därför av stor vikt att rättsläkaren ges denna möjlighet att muntligen förklara och förtydliga sin bedömning.

I ett utlåtande hade rättsläkaren använt vittnesuppgifter som underlag för sin bedömning och under förhöret med rättsläkaren framkom att denne skulle använt ett annat skalsteg om inte vittnesförhöret funnits med som underlag. I detta fall har domstolen uppmärksammat att rättsläkarens utlåtande bland annat baserats på lämnade vittnesuppgifter. Genom förhöret utreddes vilket skalsteg som rättsläkaren skulle ha valt om han inte beaktat vittnesförhören. På detta sätt kvalitetssäkrade domstolen dels att vittnesuppgifterna inte dubbelräknades och dels att eventuellt felaktiga vittnesuppgifter inte inverkat på rättsläkarens bedömning.²⁸⁷ Jag menar att förhöret i detta fall var en närmast nödvändig förutsättning för att säkerställa transparens hos den rättsmedicinska bedömningen. Både beträffande vilka ingångsdata som utgjort underlag och beträffande vilken inverkan dessa data haft för bedömningen.

²⁸⁷ Se vidare avsnitt 6.3 nedan.

En slutsats man kan dra av granskningen är att förhöret både ökat transparensen beträffande underlaget och underlättat för domstolen att tolka och förstå den rättsmedicinska bedömningen. Det kan samtidigt noteras att förhöret ger ett mer subjektivt omdöme än det skriftliga utlåtandet som nästan uteslutande är författat av två rättsläkare. Enligt min uppfattning kan det subjektiva inslaget uppvägas av att det genom förhöret kan bli mer transparent för rätten vilka delar av bedömningen som är mer eller mindre subjektiva.

I sammanhanget vill jag flagga för att det kan finnas en annan möjlig risk med att rättsläkaren hörs muntligen vid huvudförhandlingen. Vid granskningen av materialet har jag emellanåt uppfattat domsskrivningarna som att domstolen beaktat rättsläkarens muntliga utsaga och dennes skriftliga bedömning som ”två bevis”. Det är dock självklart svårt att enbart av formuleringen i domskälen dra slutsatsen att domstolen rent faktiskt räknat utlåtandet respektive förhöret var för sig. Men redan det faktum att den som läser domen gör en sådan tolkning gör enligt min mening att man bör vara uppmärksam på problematiken.

Sammanfattningsvis överväger fördelarna med förhöret de möjliga nackdelarna eftersom rättsläkaren vid förhör kan förklara, förtydliga och försvara sin bedömning vilken ofta utgör en viktig del av bevisningen i mål med dödligt våld.

6.3 Transparensbrist medför risk för fel i bevisvärderingen

En viktig del i värderingen av sakkunnigbevisning är att domstolen har möjlighet att syna det material som inverkat på den sakkunniges bedömning. För att en sådan kontroll ska vara möjlig behöver det framgå vilket materialet är och varifrån det kommer. Den ovan konstaterade bristen i transparensen beträffande utredningshandlingar och beträffande precisering av icke-medicinska omständigheter medför risk för fel vid bevisvärderingen.

I fråga om bedömningen av utredningens robusthet fordras att domstolen i efterhand har möjlighet att kontrollera att rättsläkaren erhållit ett korrekt och komplett utredningsmaterial. Exempelvis att rättsläkaren inte endast erhållit samstämmiga vittnesuppgifter utan också fått ta del av vittnesförhör där andra uppgifter förekommer. Ett sådant tillvägagångssätt är nödvändigt för att undvika sådana fel med bristfälliga indata som bland annat förekom i utredningen angående Osmo Vallo.

Även för det fall domstolen i ett senare skede i processen finner att det initialt förekommit felaktig information i målet, exempelvis felaktiga vittnesuppgifter, måste domstolen ha möjlighet att kontrollera om rättsläkaren haft tillgång till vittnesuppgifterna samt om rättsläkaren använt sig av den felaktiga informationen vid sin bedömning. Det skulle alltså annars kunna förekomma att rättsläkaren haft tillgång till *felaktig indata* och beaktat dessa i sin bedömningen medan domstolen vid sin bevisvärdering inte tillmäter samma vittne något värde. På detta sätt kan den felaktiga vittnesuppgiften, genom inverkan på den rättsmedicinska bedömningen, ändå genomslag i bevisningen trots att domstolen bedömt att uppgiften saknar bevisvärde.

Det faktum att det i merparten av bedömningarna av dödssätt och dödsorsak inte preciseras vilka omständigheter, bevisfakta, som inverkat på bedömningen, kan ge upphov till felkällor vid bevisvärderingen. Om en omständighet har inverkat på rättsläkarens bedömning och detta inte tydligt framgår finns risk att rätten - utöver den rättsmedicinska bevisningen - räknar omständigheten igen. Bristen på transparens kan i detta fall leda till att samma omständighet vid bevisvärderingen räknas två gånger. Som exempel på risken för en sådan möjlig dubbelräkning kan dom 14 användas. I detta mål hade vittnesmål inverkat på rättsläkarens bedömning. Vid det muntliga förhöret meddelade rättsläkaren att utan vittnesmålen så skulle bedömningen stanna vid att fynden *talat starkt för* hypotesen. I den ursprungliga bedömningen hade vittnesuppgifterna använts för att stärka

sannolikhetsgraden från *talat starkt för* till det starkare skalsteget *visar*. I bedömningen hade således vittnesmålen påverkat beviskraften positivt. Om denna påverkan inte hade uppmärksammats och rätten istället sammanräknat beviskraften från den rättsmedicinska bedömningen med beviskraften från vittnesmålen vid sin bevisvärdering hade det skett en *dubbelräkning*. Bristen på transparens angående vilka omständigheter som tagits i beaktande vid bedömningen medförde en risk för att vittnesmålen oavsiktligt hade räknats två gånger. En sådan dubbelräkning resulterar i en övervärdering styrkan hos bevisningen.

Det är inte möjligt att uttala sig om förekomsten av dylika dubbelräkningar eftersom det sällan redovisas vilka omständigheter som de facto har beaktats i den rättsmedicinska bedömningen. Med beaktande av att undersökningen visar att sådan redovisningsbrist förekommer kan det dock konstateras det föreligger en risk för dubbelräkning av bevisfakta vid bevisvärderingen. Det finns alltså en reell risk för det jag vill benämna som *riskan för dolda dubbelräkningar*.

Att obduktionsrapporten inte alltid redovisar förhörsperson för de förhör som ingått i utredningsunderlaget kan innebära att domstolen inte kan kontrollera *vem* som avgett uppgifterna. Det kan vara problematiskt i förhållande till kraven på bevisomedelbarhet och muntlighet i rättegången och även beträffande förbudet mot anonyma vittnen. Det finns också fall där det vid förhandlingen beslutas att ett vittne inte ska höras under ed. I dessa fall måste det gå att utläsa om ett sådant vittnesmål ingått i rättsläkarens utredningsunderlag och om det inverkat på bedömningen. I annat fall riskeras att en korrekt värdering av beviset inte kan göras.

Sammanfattningsvis kan sägas att det är problematiskt av flera anledningar om vittnesuppgifter får genomslag i den rättsmedicinska bedömningen. Det finns då risk för att principerna om bevisomedelbarhet och förbud mot vittnesattester, vilka ger en ram för hur domstolen ska förhålla sig till vittnesutsagor, inte kan upprätthållas. HD har också understrukit att

uppgifter som lämnas i förhör under förundersökningen inte ges under med samma rättssäkerhetsgarantier som vid domstolsförhör.²⁸⁸

Den rättsmedicinska litteraturen indikerar att det finns olika skolor bland rättsmedicinare gällande frågan om de icke-medicinska omständigheterna ska vägas in i den slutgiltiga bedömningen eller inte.²⁸⁹ Vissa rättsläkare anser att rättsläkaren redan genom att uttala sig om omständigheterna går utanför sin roll som medicinsk expert. Andra rättsläkare menar att typiska omständigheter alltid påverkar bedömningen. Det tycks dock råda enighet om att det är viktigt att redovisa om omständigheterna haft inverkan på bedömningen.

I en SOU gällande rättsläkarens roll uttalades att rättsläkaren inte bör göra en direkt värdering av icke-medicinsk bevisning såsom vittnesuppgifter.²⁹⁰ Jag menar att när rättsläkaren beaktar en uppgift så gör denne automatiskt en värdering av uppgiften. Redan genom sin tolkning av uppgiften görs en värdering av den information som finns tillgänglig. Enligt min uppfattning finns det risk att rättsläkaren värderar icke-medicinsk bevisning när denne anger att omständigheterna inverkat på bedömningen av dödssätt och dödsorsak.

I sammanhanget kan noteras att det under granskningen inte framkommit någon som direkt ifrågasätter att rättsläkaren i sitt utlåtande ska göra en bedömning av vilket dödssätt – homicid, suicid, olycka eller sjukdom – som är mest sannolikt. Enligt RMV ska rättsläkaren i utlåtandet uttala sig både om dödsorsaken och dödssättet.²⁹¹ Enligt min uppfattning kan det dock finnas anledning till viss vaksamhet gällande dödssätt. I ett mål där ett barn omkommit genom drunkning konstaterades vid obduktionen att omständigheterna talade starkt för att döden orsakats genom

²⁸⁸ Se avsnitt 2.2 ovan.

²⁸⁹ Se ovan avsnitt 4.3.4, jmf. Thiblin & Michard s.120.

²⁹⁰ Se ovan avsnitt 4.3.4.

²⁹¹ Se ovan avsnitt 4.3.1.

olyckshändelse.²⁹² Domen citerar obduktionsutlåtandet vari anges ”[o]mständigheterna talar starkt för att döden har orsakats av en olyckshändelse, och fynden är förenliga med detta. Inga fynd talande för annans handaverkan har framkommit.” Enligt min tolkning har rättsläkaren först gjort en värdering av de icke-medicinska omständigheterna, för att sedan lägga dessa till grund för sin bedömning och därefter prövat om de medicinska fynden var förenliga med den bedömningen. Jag menar att det kan ifrågasättas om denna typ av uttalanden överhuvudtaget ska göras i rättsmedicinska obduktionsprotokoll. I detta fall innefattar bedömningen av dödssätt till så stor del en prövning av icke-medicinska omständigheter att det kan ifrågasättas hur stor del av bedömningen som är rättsmedicinsk.

I ett av de granskade målen angående vållande till annans död framgår att domstolen vid förhör med en rättsläkare sökte få denne att ta tydligare ställning genom att klargöra de juridiska konsekvenserna av rättsläkarens bedömning.²⁹³ Enligt domen fick rättsläkaren frågan om han skulle känna sig bekväm med att man utifrån endast den rättsmedicinska utredningen kom fram till att det måste ha rört sig om annans våld. Utgångspunkten för frågan är troligen att få rättsläkarens sannolikhetsbedömning förtydligad eftersom bedömningen kan vara av avgörande betydelse i målet. Domstolen sätter samtidigt fokus på svårigheten med att få grepp om det subjektiva inslaget i den rättsmedicinska bedömningen.

Rätten noterade därefter att rättsläkaren svarade ”att han skulle kunna leva med det och med motsatsen”. I domen refereras också att rättsläkaren tillade att han ”värjer sig för att vara den som ska besluta domen”. Rättsläkaren tydliggör här att han inte är bekväm med att gå utanför sin roll och att han vill hålla sig till enbart medicinska bedömningar. Att som rättsläkare bedöma om den medicinska bevisningen ger ett tillräckligt underlag för en fällande dom är att gå utanför sin roll som expert. I detta fall är det någon av

²⁹² Se ovan avsnitt 5.4 och utlåtande 12.

²⁹³ Se avsnitt 5.7 ovan och dom 28.

de juridiska aktörerna – försvarare, åklagare eller domare som velat att rättsläkaren ska ta ställning i bevisvärderingsfrågan.

Rättens argumentation ställer frågan om det medicinska sakkunnigbevisets roll på sin spets genom att rätten här närmast på ett desperat sätt tycks söka ledning för målets utgång. Det kan dock aldrig vara acceptabelt att rätten försöker få rättsläkaren att ikläda sig en domarroll. Oaktat att det inte är rättsläkarens roll så är det en orimlig tanke. Rättsläkaren saknar relevant och nödvändig kunskap beträffande juridiken såsom exempelvis oskyldighetspresumtionen, uppsåtsbedömningen och regler för beviskrav och bevisbörda. Det kan inte heller vara skäligt att förvänta sig att den som inte skolats till domare ska argumentera för en fällande dom.

I samma mål anför en sakkunnig från RMV att han inte hade bedömt obduktionsfynden som *misshandel*. Här uttalar sig den sakkunnige med juridisk terminologi. Sådana uttalanden måste enligt min mening behandlas med stor försiktighet. Det blir förvirrande när en medicinsk expert i en juridisk kontext inte håller sig till den rättsmedicinska nomenklaturen. Det är domstolen som i slutändan ska sätta de juridiska etiketterna på de medicinska fynden. Det kan i sammanhanget noteras att de rättsläkare som hade genomfört obduktionen i målet hade uttryckt att de medicinska fynden talade för att vara orsakade av *annans handaverkan*. Det kan tyckas som de två uttrycken avseende bedömningen endast är två olika sätt att säga samma sak, men distinktionen är ändå viktig. Misshandel är en juridisk term som förutsätter att vissa rekvisit föreligger medan *annans handaverkan* används som en rättsmedicinsk term.

Rent allmänt kan konstateras att om rättsläkaren tillåts göra en sammanvägd bedömning av de juridiska konsekvenserna av sin bedömning eller uttalar sig om juridiska entiteter blir dennes roll inte längre sakkunnig.

6.4 Avslutande reflektion

Vid juridisk bevisvärdering föreligger risk för felkällor. För att domstolen ska undvika felkällor vid bedömningen av beviskraften hos ett medicinskt fynd krävs transparens i rättsmedicinsk sakkunnigbevisning. En kvalitetssäkring av den rättsmedicinska sakkunnigbevisningen förutsätter att rätten erhåller en obduktionsrapport som redovisar på vilket underlag bedömningen gjorts och vilka icke-medicinska omständigheter som inverkat på bedömningen. För att ge domstolen möjlighet att bedöma bevisningens robusthet och beviskraft krävs att denna redovisning av ingångsdata och bedömningar i obduktionsrapporten görs på ett transparent sätt. Om transparensen brister finns risk att det rättsmedicinska sakkunnigbeviset inte kan värderas på ett korrekt sätt. Uppsatsens granskning har påvisat brister i transparensen beträffande såväl redovisningen av de ingångsdata som rättsläkaren haft tillgång till som redovisningen av de icke-medicinska omständigheter som haft påverkan på rättsläkarens bedömning av dödsorsak och dödsätt. Granskningen har visat att en sådan brist i transparensen kan medföra risk för fel vid bevisvärderingen i form av dolda dubbelräkningar, övervärdering av utlåtanden med felaktiga ingångsdata, att vissa processuella förutsättningar inte kan upprätthållas samt att rättsläkaren riskerar att bli domare i juridiska spörsmål. En slutsats är att det muntliga förhöret utgör ett viktigt medel för domstolen att förstå och kunna ifrågasätta rättsläkarens underlag och bedömning. Det muntliga förhöret ökar transparensen och förbättrar därigenom rättens möjlighet att på ett korrekt sätt bedöma bevisets robusthet och dess beviskraft. Sammanfattningsvis menar jag att det rättsmedicinska sakkunnigbeviset är ett betydelsefullt och avgörande bevis som varken ska övervärderas, undervärderas eller dubbelräknas.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Statens offentliga utredningar

SOU 2015:52. *Rapport från Bergwallkommissionen*

SOU 2006: 103. *Slutbetänkandet Översyn av den rättsmedicinska verksamheten – tillsyn, Rättsliga rådet och rättsläkarens roll*

SOU 2002:37. *Osmo Vallo – utredning om en utredning*

SOU 1938:44. *Processlagberedningens förslag till rättegångsbalk*

Propositioner

Prop. 2004/05:64. *Ny ordning för utfärdande av rättsintyg*

JO ämbetsberättelser

JO 1982/83 s. 20.

Kompendium

Dahlman, Christian: *Beviskraft – metod för bevisvärdering i brottmål*, HT2017, JUEN12 Bevisvärdering (cit: Dahlman)

Litteratur

Björkman, Johanna., Diesen, Christian., Forssman, Fredrik och Jonsson, Peter: *Bevis – värdering av erkännande, konfrontationer, DNA och andra enstaka bevis*, Norstedts 1997. (cit: Björkman m.fl.)

Bolding, Per Olof: *Går det att bevisa? Perspektiv på domstolsprocessen*, Norstedts 1989. (cit: Bolding)

Dahlman, Christian, Wahlberg, Lena och Sarwar, Farhan: *Robust Trust in Expert Testimony*, Humana mente journal or philosophical studies, 28, 2015. (cit: Dahlman m.fl.)

- Dahlman, Christian och Wahlberg, Lena: *Appeal to Expert Testimony – a bayesian approach* (cit: Dahlman & Wahlberg)
- Diesen, Christian: *Utevarohandläggning och bevisprövning i brottmål*, Juristförlaget, 1993. (cit: Diesen)
- Diesen, Christian: *Bevisprövning i brottmål*, 2:a uppl. Norstedts Juridik, 2015.
- Diesen, Christian: *Juridiska perspektiv på bevisvärdering*. I: Handbok i rättspsykologi. Granhag, Per Anders & Christianson, Sven (red), Liber, Stockholm, 2016 s 395-405
- Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik och Boman, Robert: *Rättegång 5*, 7:de uppl. Norstedts 1998. (cit: Ekelöf, Edelstam och Boman)
- Ekelöf, Per Olof., Edelstam, Henrik: *Rättegång I*, 8:de uppl. Norstedts 2002.
- Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik och Heuman, Lars: *Rättegång 4*, 7:de uppl. Norstedts 2009. (cit: Ekelöf m.fl.)
- Edelstam, Henrik: *Sakkunnigbeviset – en studie rörande användningen av experter inom rättsväsendet*, Iustus, 1991 (cit: Edelstam)
- Ericsson, Ingvar: *Sannolika skäl – en kritisk granskning av utredningen i det s.k. "barnläkarmålet"*, Nomen Förlag, 2013
- Eriksson, Anders: *Rättsmedicin*. I: Handbok i rättspsykologi. Granhag, Per Anders & Christianson, Sven Å. (red), Liber, Stockholm, 2016 s 219-229
- Gunnarsdotter, Sara: *3 ml om ett blodprov och ett åtal*, Läkartidningen förlag, Stockholm, 2012 (cit: Gunnarsdotter)
- Gregow, Torkel: *Några synpunkter på frågan om bevisprövning och bevisvärdering i mål om sexuella övergrepp mot barn*, SvJT 1996 s. 509.(Cit: Gregow)
- Gräns, Minna: *Användningen av andra vetenskaper*. I: Juridisk metodlära. Korling, F & Zamboni, M (red), Studentlitteratur AB, Lund, 2013 s 421-434. (cit: Gräns)
- Haugen, Olav: *Rättsmedicinsk obduktion*. I: Rättsmedicin. Thomsen, J (red), LIBER, Stockholm, 2006 s 44-54 (cit: Haugen)
- Kleineman, Jan, *Rättsdogmatisk metod*. I: *Juridisk metodlära*, Korling, F & Zamboni, M (red), Studentlitteratur AB, Lund, 2013

Lambertz, *Kvalitetssäkring av bevisprövningen i brottmål*, SvJT, 2009 (cit: Lambertz)

Leijonhufvud, Madeleine och Lynöe, Nils: *Berodde åtalet i "barnläkarfallet" på bristande vetenskapligt förhållningsätt?*
Läkartidningen nr 46 2011-11-10: volym 108. (cit: Leijonhufvud & Lynöe)

Morild, Inge: *Dödsfall genom olyckshändelse. I: Rättsmedicin*. Thomsen, J (red), LIBER, Stockholm 2006 s 154-164

Nordh, Robert: *Bevisrätt A allmänna bevisfrågor. Om ansvaret för bevisning, vittne, syn, sakkunnig m.m.* Iustus förlag, 2009

Nordh, Robert: *Bevisrätt B bevisbörda och beviskrav*, Iustus förlag, 2011

Nordh, Robert: *Bevisrätt C bevisvärdering*, Iustus förlag, 2013

Rognum, Torleiv Ole, *Dödsorsaker. I: Rättsmedicin*. Thomsen, J (red), LIBER, Stockholm, 2006 s 187-192 (cit: Rognum)

Sandgren, Claes: *Om teori och rättsvetenskap*, Juridisk tidskrift Nr 2 2004/05, s. 297.

Sandgren, Claes: *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare*, 3:de uppl. Norstedts 2015.

Sandgren, Claes: *Om empiri och rättsvetenskap Del II*, JT 95-96, s. 1035-1059

Sandgren, Claes: *Om empiri och rättsvetenskap Del I*, JT 95-96, s. 726-748

Thiblin, Ingmar och Michard, Jean-Francois: *Rättsmedicin i teori och praktik – en guide för läkare och jurister*, Studentlitteratur, upplaga 1:4, 2014 (cit: Thiblin & Michard)

Thiblin, Ingemar, Wennström, Bo och Allen, Marie: *Låt även försvararsidan få tillgång till rättsmedicinsk expertis*, Läkartidningen nr 1 2012-01-10 volym 109 s. 39. (cit: Thiblin m.fl.)

Victor, Dag: *HD ger vägledning om skakvåld*, SvJT: 2015, s. 72. (cit: Victor)

Wahlberg, Lena: *Legal Questions and Scientific Answers. Ontological Differences and Epimestic Gaps in the Assessment of Causal Relations*, Lund: Lunds universitet, 2010.

Wahlberg, Lena: *Rätt svar på fel fråga. Typ III-fel vid användningen av expertkunskap*, JT, s. 889-900, 2010.

Rapporter och riktlinjer

Justitiekanslern: *Rättssäkerheten i brottmål: rapport från JK:s andra rättssäkerhetsprojekt*, Visby, eddy.se AB, 2009

Justitiekanslern: *Felaktigt dömda: rapport från JK:s rättssäkerhetsprojekt*, Visby, eddy.se AB, 2006.

Nationellt forensiskt centrum: *Resultatvärdering i teori och praktik*, 2017-04-25.

Polismyndigheten: PM 2016:14 *Polismyndighetens riktlinjer om åtgärder vid dödsfall som kan ha orsakats av yttre påverkan m.m.* 010516

Rättsmedicinalverket: *Dokumentation vid rättsmedicinsk undersökning (obduktion)*, QB5.8 2001, revision nr 9, 2017-12-18

Rättsmedicinalverket: *Interna föreskrifter och riktlinjer; Rättsmedicinalverkets riktlinjer för expertrollen i rättsprocessen*, IFR3 04, 2014-04-01

Rättsmedicinalverket: *Kvalitetsarbete inom svensk rättsmedicin i en internationell jämförelse*, RMV-rapport 2011:2

Rättsmedicinalverket: *Interna föreskrifter och riktlinjer; Rättsmedicinalverkets riktlinjer för rättsläkarens roll i rättsprocessen* Nr 2006-05. 2006-06-07

Elektroniska källor

Nationalencyklopedin: *Rättsmedicin* (2018-03-15)
<http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/rättsmedicin>

Polismyndigheten: *Utlåtandeskala*, 2017-01-25 (2018-03-30)
<http://www.nfc.polisen.se/Global/www%20och%20Intrapolis/Informationsmaterial/SKL/skala-sve3.pdf>

Polismyndigheten: *Översättningstabellen*, 2017-01-20, (2018-05-08)
<http://nfc.polisen.se/PageFiles/661641/oversattningstabellen2.pdf>

Rättsmedicinalverket: *Rättsmedicinsk obduktion*, 2017-02-23 (2018-04-10)
<https://www.rmv.se/verksamheter/rattsmedicin/rattsmedicinsk-obduktion/>

Thornefors, Christer: Rättegångsbalk (1942:740) 40 kap. 19 §, Lexino 2014-11-01. <http://www.pro.karnov-group.se>

Rättsfallsförteckning

Högsta domstolen

NJA 2015 s. 702

NJA 2014 s. 699

NJA 2004 s. 702

NJA 2003 s. 591

NJA 1982 s. 164

NJA 1980 s. 725